

Х. ТҮХТАБОВ

СЕҲРАИ
ҚАЛПОҚЧА

САРГУЗАШТ
ПОВЕСТЬ

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
„Ёш гвардия“ нашриёти
Тошкент — 1965

Худойберди Тўхтабоев сўнгги йилларда болалар адабиёти-мизга кириб келган ёш ёзувчи. Унинг «Шошқалоқ» деган ҳикоялар тўплами ва бултур китоб бўлиб чиққан «Сир очилди» повести билан танишдирсиз. Ёш автор бу йил сизга «Сеҳрли қалпоқча» номли саргузашт повестини тақдим этяпти. Повестда дарсларга қизиқмайдиган, шўх Ҳошимжоннинг кутилмаганда, хоҳлаган нарсасини муҳайё қиладиган афсонавий сеҳрли қалпоқчани топиб олгани ва у билан қилган саргузаштлари ҳикоя қилинади.

Тўхтабоев Х.

Сеҳрли қалпоқча. Саргузашт повесть.

Г., «Ёш гвардия», 1965.

30 бет, расм. Тиражи 30000

Тўхтабоев Х.

Волшебная шапочка. При-

ключенческая повесть.

УЙДАН ҚУВИЛДИМ

Танишиб қўяйлик: отим—Ҳошим. Эркалатиб чақирмоқчи бўлсангиз, Ҳошимжон, деб атайсиз. Фамилиям — Рўзиев, Рўзивой тракторчининг ўғлиман. Рухсат берсангиз, оиламиз ҳақида ҳам икки-уч оғиз сўзлаб ўтсам: дадам икки-уч йилдан буён чўлда бульдозер ҳайдаб ер текислайди, ойимнинг айтишига қараганда, ўша томонларга ҳам пахта экишармиш. Дадам бир ойда, баъзан икки ойда бир келиб кетади. Келганида ҳар биримизга алоҳида-алоҳида совға-саломлар олиб келади. Совғанинг энг яхшиси, албатта менга тегеди. Ойим бўлса, уйимиздан уч юз метр наридаги фермада сигир соғади. Бир ўзига йигирма тўрт говмиш қарайди. Ўтган йили

сутни кўп соққани учун медаль ҳам олган. Уша медални оймдан яшириб мен ҳам икки марта тақдим. Бир марта тақиб бозорга бориб, сабзи-пиёз олиб келдим, иккинчи марта тақиб мактабга борувдим, директоримиз чақириб олиб роса уришди.

Катта синглим Ойшахон тўртинчи синфда ўқийди. Ҳовлини супириш, идиш-товоқларни ювиш ўшанинг бўйнида. Ойим уни «Оппоққинам, жонимнинг ҳузури», деб эркатлатгани-эркатлатган. Ойим уни бағрига босиб суяр экан, мен ҳам биқинидан секин чимчиб:

— Пучуққинам,— деб қўяман.

Кичик синглимнинг оти Донохон. Ҳозир биринчи синфда ўқияпти. Ойимнинг айтишига қараганда, у катта бўлса, албатта доктор бўлармиш. Менимча ундан доктор чиқмаса керак. Нега десангиз, кўча-кўйда ҳамшираларга кўзи тушиб қолса, укол қилади, деб тоғдан-тоққа қочади. Тунов кунни мактаб ҳовлисида оқ халат кийган буфетчини кўриб, доктор келди, деб деразадан ташлаб қочибди.

Ростини айтсам, ўзим ҳам унчалик ёмон бола эмасман. Ақл-ҳушим жойида, одобим ҳам чакки эмас, олтинчи синфнинг интизомли ўқувчилариданман. Бир хил, ҳалиги шўх болаларга ўхшаб, кун бўйи кўча чангитиб юрмайман. Яшириб нима қиламан, кўча чангитиб юргандан кўра командага бўлиниб олиб тўп тепган ёки холироқ жойга, масалан, ойнинг ҳарчанд чақирса ҳам овози етмайдиган жойга бориб олиб, чиллак ўйнаган минг марта яхши.

— Ҳошим!— деб чақиради баъзан ойим.

— Лаббай, ойижон.

— Томдан ўтин ташлаб бергин.

— Хўп бўлади, ойижон,— дейман-у, секин у ёқ-бу ёққа қарайман,

— Ойша!

— Лаббай, акажон.

— Томдан ўтин ташлаб бергин.

— Хўп бўлади, акажон, — дейди Ойша. Шундай демаса, ишлари чатоқ. Оч биқинга мушт келиб тушади. Ишқилиб, оймнинг гапини ҳеч ерда қолдирмайман. Айтганини ўзим бажармасам, биров орқали бажараман. Аслини олганда, ўзинг бажаришинг шарт эмас. Ферма-мизнинг мудир Сирожиддин ака нуқул шунақа қилади. Раисдан бирор топшириқ олиб келса, аъзоларига топширади. Сиз қанақалигингизни билмайман-ку, лекин мен ҳам мудирликка ўхшаш ишларни яхши кўраман. Шу ўйнайверсанг, ўйнайверсанг, сенга тегишли ишларни бировлар бажараверса-бажараверса...

— Ориф! — деб қичқираман баъзан. Айтгандек, эсимдан чиқиб қола ёзибди, Ориф билан бирга ўқиймиз, бир партада ўтираемиз. Ўзи паканагина бола-ку, лекин боши тўла ақл. Ҳар қандай масалани ҳам кўз юмиб очгунча ишлаб ташлайди, мен ҳам кўз юмиб очгунча кўчириб оламан. Гоҳо бирор жойини жўрттага хато қилиб кўчираман, шундай қилмасам бўлмайди-да, муаллимимиз кўчирганимни билиб қолади. Шундай қилиб, — Ориф! — деб чақираман.

— Нима дейсан? — дейди Ориф уйларида туриб.

— Чиқ, дарс тайёрлаймиз.

— Ўзинг чиқа қол

Ориф мени чақираётганини ойм эшитсип, деб жўрттага қайта-қайта сўрайман:

— Нима дединг?

— Ўзинг чиқа қол деяпман, қулоғинг карми?

Папкани кўтариб, секин қуён бўлиб қоламан. Чиқиб тайёр вазифаларни апил-тапил кўчираман-да, ҳали айтганимдек, кўча чангитиб юрмайман-у, тўппа-тўғри на-риги маҳаллага футбол ўйнагани жўнаб қоламан.

Мана, бугун ҳам шунга ўхшаш режалар тузиб,

Орифни чақираман, деб эндигина кекирдагимни чўзаётган эдим, ойим:

— Ҳошим, — деб қолди.

— Лаббай, ойижон.

— Нега товуқларга дон бермадинг?

Эрталаб ойим, товуқларга дон бериб қўйгин, деб таяинлаган эди. Бутунлай унутган эканман.

— Нима дедингиз, ойи?

— Нега товуқларга дон бермадинг деяпман?

— Овқатини ўзи топиб есин-да, ойижон, тоқайгача текинхўрлик қилишади.

— Вой, ўлмасам, сувам бермаганга ўхшайсан.

— Ойи, товуқлар сув ичмайдиган бўлиб кетган.

— Шунақами?

— Ҳа, шунақа...

Ойим катта калтакни олиб қувлашга тушди. Уч марта ҳовлини айландим-да, кўча эшиги олдига бориб, эгилиб салом бердим ва бир ҳатлаб ўзимни кўчага олдим. Уша ердан туриб:

— Бир ҳафтадан бери сув берганим йўқ. Тухумини бир йўла порошок қилиб туғаверсин!— деб бақирдим.

— Терингга сомон тикмасамми!— деди ойим.

«Тамом» деб ўйладим ичимда. Нега десангиз кеча шунга ўхшашроқ бир воқеа бўлиб ўтган эди. Ҳар куни дардан қайтганимда, ойим:

— Ҳошимжон, бугун қанақа баҳо олдинг, ўғлим?— деб сўрайди.

— Беш-да, ойижон, бизники доим беш! — дейман.

— Баракалло, — дейди ойим. Кейин ўзим яхши кўрган шоколаддан икки-учта узатиб, бор энди, бирпас ўйнаб келгин, дейди. Кун ботгунча, маза қилиб ўйнаб юраман.

Кеча ойим негадир баҳони сўрамади-ю, қани, кундалигингни бир кўрсат-чи, деб қолди. Ранг-рўйим ўчиб

кетди, нега десангиз ишнинг бу ёғи сал ишкалроқ эди-да.

— Қундалигим ўқитувчимизда қолган,— дедим.

— Папкангни оч деяпман!

Бошқа иложим бўлмаганидан папкани очиб, секин кундаликни чиқариб бердим.

— Бу нима?— деб сўради ойим.

— Икки!

— Буниси-чи?

— Уч.

— Нега ёлғон гапирдинг?

— Ким ёлғон гапирибди? Икковини қўшса, беш бўлади-да!

— Шунақами?

— Шунақа...

— Ҳу ўша!..

Физкультурадан қилган машқларим мана шу пайт қўл келиб қолди. Бир сакраган эдим, ўзимни ҳовлининг ўртасида кўрдим. Бироқ бу гал калтак ейишдан бошқа чорам йўқлигини тушундим.

Шундай қилиб десангиз, кеча мана шунақанги дили сиёҳлик бўлиб ўтган. Ҳозир кўчага чиқиб шуларни ўйлаб юрагим қисилиб кетди. Синглимни уйга киритиб папкани олдириб чиқдим-да, уй вазифаларни кўчириб олиш учун Орифларникига кирдим.

— Ориф йўқ,— деди ойиси,— магазин томонга кетувди.

— Ориф мени папкани олиб кел деб юборди,— дедим. Нега десангиз агар папка қўлга эсон-омон тегиб қолса, ичини очиб уй вазифаларини кўчириб олишни мўлжаллаган эдим.

— Папкасини ўзи билан олиб кетувди-ку.

— Бўлмаса, ўғлингиз мени алдапти-да,— дедим сир бой бермай.

Энди нима қилдим? Бир йўла уч фандан вазифа берилган эди, биттасини ҳам бажарганим йўқ... Ҳозир, негадир, Орифни тутиб олиб дўппослагим, биқинига, бошига роса муштлагим келиб кетди.

* * *

Анча вақтдан буён директоримиз номига тўрт-бешта-миз бирлашиб талабнома ёзмоқчи бўлиб юрувдик. Мактабга бориб ўшани ёзишга киришдим.

«Пушкин номи мактаб директори ўртоқ О. Азизовга ўқувчилар номидан

АРИЗА

Биз, ўқувчилар, сўнги пайтда жуда қийналиб кетдик. Уй вазифалари кўпайди, ишлашга вақт йўқ. Шунинг учун қўйидаги фанларни дарс жадвалидан вақтинча бўлса ҳам олиб ташлашингизни сўраймиз: алгебра, геометрия, она тили. Умуман олганда, бу фанларнинг ҳеч кимга кераги йўқ. Бошни қотиради, холос. Уларнинг ўрни бўш қолмасин десангиз, футбол ҳақида фан бўлса, ўшани киритса ҳам бўлади. Талабимизни амалга оширсангиз, ҳамма фанлардан беш олиб ўқишга сўз берамиз, шўхлик қилмаймиз.

Ўқувчилар номидан:

Ҳошимжон Рўзиев».

Талабномани ёзишга ёзиб қўйдим-у, лекин директорнинг олдига киришга ботинолмай қолдим. Ўрнимдан турай десам, тиззам дағ-дағ қалтирайди. Кўзимни чирт юмиб шартта турдим-да, шу ҳолда, кўзимни юмганимча, секретарь қизнинг ҳой-ҳойлашига ҳам қарамай, тўппатўғри Отажон Азизовичнинг кабинетига кириб бордим.

— Хизмат?— сўради директор.

— Салом, домла!— дедим кўзимни очиб.

— Салом!

Индамасдан талабномани узатдим...

Йўқ, ишим яна ўнгидан келмади. Отажон Азизович нақ бир соатча насиҳат қилди.

Мен рўйхатдан ўчириб ташламоқчи бўлган фанлар жуда фойдали эмиш, уларни пухта эгалламасдан туриб, киши агроном ҳам, инженер ҳам, зоотехник ҳам бўла олмас эмиш. У десам бу деди, бу десам у деди, хуллас, ҳеч гап тополмай қолдим.

— Тўғрими?— сўради охирида Отажон Азизович.

— Нотўғри!— дедим кўзимни уйнинг шипига тикиб,— участкамизнинг агрономи Анорвой тоға ҳеч жойда ўқи-маган-ку!

— Энди ўқийман деб турганида, ўруш бошланиб қолган, сен билан бизнинг ҳаётимизни сақлаш учун фронтга кетган. Лекин унинг кўп йиллик тажрибаси бор...

Ишинг бир кетга кетса, ҳеч ўнгариб бўлмас экан.

Биринчи дарс алгебра эди. Қўнғироқ чалиниши билан юрагим шигиллаб кетди. Қўнғироқ худди қорнимнинг ичида чалингандек кўнглимни оздириб юборди. Ўқитувчи кўриб қолмасин, деб оёқларимни олдинги партанинг остига узатиб фақат бошимнигина чиқариб ўтирдим.

— Рўзиев, тўғри ўтириб ол!— деди Қобиров.

Тўғри ўтириб олдим.

— Рўзиев, қани айт-чи, ўтган дарсда нимани ўтувдик?

Секин ўрнимдан туриб ёнимда ўтирган Орифни туртдим. У бўлса тескари қараб, ҳеч нарсадан хабарсиздек, жим ўтирарди.

— Қани?— деб қистади муаллим.

Бу гал мен Орифни қаттиқроқ туртган эдим, кўзлари ола-кула бўлиб кетди-ю, қўрқанидан пичирлай бошлади. У нима деса оқизмай-томизмай мен ҳам такрорлаб турдим.

— Енг кучли тенгламалар...— деб гап бошладим.

Синфда гуриллаб кулги кўтарилди. Ўзим ҳам маза қилиб кулдим. Кейин билсам, «тенг» сўзи ўрнига «енг», деб юборган эканман.

— Қани, таърифини айт-чи!—деди муаллим кулгини босиб.

— Тилимнинг учуда турибди-ю, айтолмаяпман,— дедим ва уйнинг шифтига, деразага, доскага қарадим.

— Айтаманми, йўқми?

— Айтаман, домлажон, айтаман.

— Айт ахир бўлмасам.

— Мана, ҳозир, тилимнинг учуда турибди.

— Тилингни учи қурсин сени, ўтир! — деб юборди ўқитувчи.

Ўша кунни эсласам, ҳозир ҳам юрагим орқамга тортиб кетади. Ростини айтсам, туғилганимга минг бор пушаймон бўлдим. Лекин дарсдан қайтаётганда, мен ҳам бўш келмадим, Орифдан бошлаб ўчимни олдим.

— Менга қара, — дедим чинорнинг тагига етганда биқинига туртиб,— нега менинг кучугимни урдинг?

— Қачон урибман?

— Утган йили урдинг-ку!

— Ҳечам урганим йўқ.

— Ургансан, мана бундай қилиб ургансан, — дедим-да, бошига бир мушт туширдим. Кейин каттагина муштлашиш бўлди. Болаларнинг ярми Ориф тараф бўлишди, ярми мен тараф. Қийим-бошларимиз дабдала бўлди, юзларимиз қон-қузга бўялди.

Лекин мен хурсанд эдим.

Кўча эшигимиз ичкаридан занжир экан. Тақиллатдим. Тирқишдан қараб турибман. Бир маҳал таёқ кўтариб, аста-секин юриб келаётган ойимга кўзим тушса бўладими!

— Қим билан муштлашдинг?— Ойижонимнинг биринчи саволи шу бўлди.

— Ҳеч ким билан, — дедим орқамга тисарилиб.

— Орифни урибсан-ку?

— Елғон! Унинг ўзи урди мени.

— Дарс тайёрламасанг, уй ишларига қарашмасанг, сингилларингга кун бермасанг, кун бўйи муштлашсанг— сени ўлдириб қўяқолмасамми!— Ойим қўлидаги таёқни менга қараб отди. Чап бериб қолдим.— Йўқол, кўзимга кўринма!

Кўча эшик олдида узоқ туриб қолдим. Йўқ, ойим шаштидан қайтадиганга ўхшамади.

ХУДОНИНГ ЕЛҚАСИГА ИГНА САНЧДИМ

Бир жиҳатдан, ойим уйга киритмай тўғри иш қилган экан. Нега десангиз, ўша пайтлар мен сеҳрли қалпоқ ахтариб, эгаси кўчиб кетган ҳовлиларни, гўнгтепаларни, эски-туски кийим-бошлар ташланадиган бурчак-сурчакларни тинтув қилиб юрган эдим. Бир ой аввал Қашқар қишлоғида турадиган бувим бизникига меҳмонга келиб сеҳрли қалпоқ ҳақида эртақ айтиб берувди. Қалпоқни кийиб олган азамат йигит бирам ишлар қиладики, бирам қаҳрамонликлар кўрсатадики, агар эшитсангиз, оғзингиз очилиб қолади. У ҳаммани кўриб туради. Уни эса ҳеч ким, энг ўткир кўз одамлар ҳам кўролмайди.

— Буви, бувижон, ўша қалпоқнинг ранги қанақа?— деб сўрадим ҳовлиқиб.

— Оқ жундан тўқилган.

— Уни қаердан топса бўларкин?

— Билмадим. Аммо лекин изласанг, топасан, ўғлим,— деди бувим.

Хуллас, ўша кундан буён оромимни йўқотгандим. Изламаган жойим қолмагани. Фақат эски қишлоқнинг чеккасидаги ташландиқ бир уй қолган, холос. Бу ҳовли кимнякн эканлигини ҳеч ким билмайди. Ҳатто ойим ҳам аниқ бир нарса айта олмади.

Кечқурун уйга киришдан маҳрум бўлгач, ойим айтяпти деб, қўшнимиздан иккита нонни қарзга олдимда, қоронғи тушиши билан ўша ҳовли томон йўл олдим. Ташландиқ

уйдан хунуги бўлмас экан. Қайси бурчакка қараманг, ажинами, алвастими кўзини лўқ қилиб, менга бақрайиб турганга ўхшайди. Ҳатто, назаримда икки марта бўри ҳам кўрингандек бўлди. Кейин бундоқ синчиклаб қарасам, иккови ҳам мушук экан. Мен титкиламаган бурчак қолмади. Тешикки бор, ҳаммасига қўл суқиб кўрдим...

Бир маҳал чарчаб, сувсаб, ҳолдан тойиб ўтириб қолибман. Мудрай бошладим. Йўқ, мен ухламаслигим керак, дедим ўзимга ўзим. Кейин шартта ўрнимдан туриб, сал ичкарироққа кирдим. Молхона бўлса керак, охурда бир тўп латта ётибди. Орасини титкилаган эдим...

Топдим! Ишонасизми, топдим! Худди ўшанинг ўзи! Оқ, майин жундан, чеккасига ипакдан чиройли ҳошия тикилган!

- Салом, қалпоқчам! — деб қичқириб юбордим.
- Салом, Ҳошимжон! — деган овоз эшитилди.
- Мен сени ахтариб юрувдим.
- Мен ҳам сени кутиб ётувдим...

Бошимга илдим-у, уй томон қуш бўлиб учдим. Ахир

мен унинг чинакам сеҳрли қалпоқ эканлигини синаб кўришим керак эди-да... Синаб кўрдим ҳам. Кўча эшикнинг устидан ошиб тўлпа-тўғри уйга кириб бордим. Ойим тепки машинада Донога кўйлак тикиб ўтирган экан. Ёнгинасига бориб:

— Ойи, — дедим ингичка овозда. Ойим бошини кўтариб у ёқ-бу ёққа қаради-ю, тавба, деб кўкрагига туфлаб қўйди. Секин бориб лагандаги совуқ ошни ея бошладим.

— Ойша, акангдан дарак бўлмади-я?!— сўради ойим.

— Билмасам,— деб қўйди бир чеккада дарс тайёрлаб ўтирган синглим.

— Бечора қаерларда қолиб кетди экан?

— Ўзингиз-да, бўлар-бўлмасга уришаверасиз, — деди Ойша.

Шу пайт совуқ ош томоғимга тиқилиб ҳиқичоқ тутиб қолса бўладими, бунақасига илгари ҳеч учрамаган эдим. Ўзиям нақ ўн беш минут нағма қилдим-да.

— Тавба!— дейди ойим у ёқ-бу ёққа қараб.

— Тавба!— дейди синглим ҳам ёқасини ушлаб.

Демак, қалпоқчам чиндан ҳам сеҳрли экан, деб ўйладим-да, термосдан чой қуйиб ичган эдим, ҳиқичоқ босилди. Ўшангача ҳам ҳеч бирлари мени кўришмади. Секин холодильникнинг ёнига бордим-у, эшигини очиб, бошимдан қалпоқчани олдим. Ойим билан синглим бараварига ўринларидан туриб кетишди.

— Қаёқдан пайдо бўлиб қолдинг?— икковларининг ҳам саволи шу бўлди.

— Холодильникнинг ичида ётувдим, — дедим. Ойим бечора қўрққанидан сал бўлмаса, йиғлаб юбораёзди. Дарров мени иссиқ бағрига олиб юзу кўзларимдан ўпа кетди.

Эртасига биринчи қилган ишим қишлоғимизда яшайдиган Сорахон фолбиннинг ишларини текшириб кўриш бўлди. Уқитувчимиз, унга ишонманглар, ҳамма гапи ёлгон дерди. Ёлгон бўлса нега холанинг шуҳрати шунчалик ёйилиб кетган? Унинг уйига одам шунақанги кўп келадикки, қишлоғимиздаги медпункт унинг олдида ип эшолмасди. Кейин, келганлар қуруқ ҳам келишмайди. Бирови шохдор қўй, бирови сариқ эчки, бирови қоғозга ўралган пул, бир хиллари катта тоғарада тўрт қулоқли сомса олиб келишарди. Мен билан ўқийдиган ўғли Миробиддинхўжанинг керилганини айтмайсизми! Бир ўзининг иккита велосипеди бор. Тунов кун биттасини миниб, бир оз айланган эдим, қосқонини эгиб қўйган эканман, ака-ука мени тутиб олиб роса дўппослашди.

Баъзилар:

— Сорахон фолбин тўппа-тўғри худо билап гаплашади!— дейишади.

Миробиддинхўжа бўлса мақтаниб:

— Бизнинг уйдан худонинг овози эшитилиб туради!— дейди.

Ишқилиб, ана шу нарсаларни текшириб кўрмоқчи бўлдим-у, эрталаб нонуштадан сўнг тўппа-тўғри фолбин холамнинг уйига йўл олдим. Ҳовлисида учта хотин, иккита чол, битта бола ўтиришибди. Ҳаммаси ҳам касал бўлса керак, ранги сап-сариқ. Қалпоқни кийиб секин ичкари кирдим. Фолбин холам қоронғи уйда ўтириб олиб ром очяпти. Қаршисида бола қўлтиқлаган бир аёл ўтирибди.

— Уғлингни сариқ жин урибди, қизим,— деди фолбин холам.

Шу пайт уйнинг поллари остиданми, қалин девор-

лари орасиданми, шифтданми — қаёқданлигини аниқ англай олмадим-ку, лекин жаранг-журунг, чилдирма овозлари эшитилиб, қўрққанымдан додлаб юбораёздим. Ваҳимали овозлар тиниши билан ғойибдан:

— Овмиинин,— деган сурнайникига ўхшаш ингичка овоз эшитилди.

Фолбин холам давом этдилар.

— Сарик эчки сўйиб, терисига болангни ўрайсан.

— Овмиинин!— деган овоз эшитилди яна ғойибдан.

Кетидан ҳалиги ваҳимали жаранг-журунглр жўр бўлди унга. Фолбин холам болали аёлнинг қўрққанидан ўйнаб турган кўзларига тикилиб:

— Худо ўзи шифо беради, ана, арши-аълодан унинг табаррук овози эшитиляпти, эшит! — деди.

Бу гал жаранг-журунг эшитилмади-ю, лекин қисқа-қисқа қилиб айтилган «овмин» эшитилди. Бошимда қалпоқчам бор. Жинлар барибир мени кўролмади, деб ўзимга ўзим далда бердим-да, улар билан учрашиш ниятида овоз қайси томондан келаётганини аниқлаш учун шошилиб томга чиқдим. Қалин девор орқасига нарвоң туширилган экан. Секин пастга тушдим. Уйнинг ости ертўла, ўртада сўппайиб бир хум турибди. Шу чоқ фолбин холамнинг уйига яна бир киши киргандек бўлди. Унинг: «Оҳ, отагинам, отагинам, сизга қора дев ҳамла қилибди, суф, суф, суф», дегани эшитилди. Бу овоз тиниб улгурмасдан, хумнинг ичидан жаранг-журунг билан чилдирма садолари, кетидан «овмин» ҳам эшитилиб қолди. Аввалига безгак тутгандек дағ-дағ қалтирадим. Кейин ўзимни босиб, секин бориб мўраласам, хумнинг ичида ўзимизнинг Миробиддинхўжа ўтирибди. Билакларига ҳар хил шиқилдоқларни тақиб олган, қўлида дўппидан сал каттароқ чилдирма! «Ие, худои таолонинг ўзлари шу ерда эканлар-да, яшаворсинлар-е!— дедим кулгим қистаб,— сарик жин ҳам ўзлари бўл-

са керак?» Шунақанги аччигим чиқдики, чўнтагимдан тўғноғични олиб худой таолонинг елкасига бор бўйича санчиб юборганимни сезмай қолдим.

— Войдод! — деб қичқирди Миробиддинхўжа. Фолбин хола: «Отагинам, касалингиз ғоят оғир, ана, қулоқ солинг, париларим фарёд чекапти», деб жаврай бошлади. Қап-катта хотиннинг ёлғон гапирганини кўриб баттар жаҳлим чиқди. Тўғноғични яна санчиб юбордим.

— Ойижон! — деб қичқирди Миробиддинхўжа.

— Овозингни ўчир! — деб бошидан хумнинг ичига босдим.

— А-а! — Миробиддинхўжанинг кўзи худди жон бераётгандек ола-кула бўлиб кетди. — Сен кимсан ўзи, айт, кимсан?

— Азроилман.

— Азроил?

— Ҳа, Азроилман, жонингни олгани келдим.

— Ойижон! Мен ўляпман...

— Додлама, — деб бошига шапалоқ туширдим, — менга қара, Ҳошим деган болани танийсанми?

— Танийман, танийман.

— Танисанг, нега унга велосипедингни бериб турмадинг?

— Бердим-ку!

— Нега уни аканг билан икковлашиб урдиларинг?

— Тавба қилдим, энди урмаймиз.

— Барибир, ҳозир жонингни оламан! — шундай деб жўрттага икки қўлимни томоғига олиб бордим.

— Жон Азроил бобо, бу гал жонимни олманг, кечиринг.

— Кечирмайман. Нега одамларни алдаяпсан?

— Ойим айтдилар-да...

— Ойинг нима деди?

— Овмин дейсан деди. Мана бу шикилдоқларни ча-
либ, чилдирмани тапиллатасан, деди.

— Ёлгон. Ўзинг ҳам мактабга бориб, уйимиздан
худонинг овози эшитилади дегансан.

— Айтдим-ку, ойим ўргатди деб.

— Ойинг нима деб ўргатди?

— Кўча-кўйда юрганингда, мактабга борганингда
шундай деб айтасан деди.

— Демак, ҳаммаси ёлгонми?

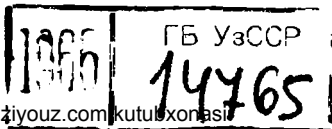
— Ёлгон, Азроил бобо, ёлгон.

— Ёлгонлигини мак-
табга бориб айтасанми,
ёки жонингни олиб қўя-
қолайми?

— Айтаман, бугуноқ
айтаман.

— Бўлмаса сени си-
наб кўраман. Ҳозирча жо-
нинг ўзингда турсин. Уй
вазифаларини яхшилаб
тайёрлагин, Ҳошим деган
бола дафтарингни сўра-
са йўқ демагин.

Ташқарига чиқиб энди
нима қилиқ кўрсатсам
экан, деб ўйланиб қол-
дим. Ҳали фолбин холам
болали аёлга дори бера-
ётганида халтасига кўзим
тушиб қолувди. Ана ўша
халтачаларини ҳам бир
текшириб кўрмоқчи бўл-
дим... Ҳар хил чйтдай ти-
килган катта-кичик бешта

халтача бор экан. Ҳаммасида ҳам ўзимизни аптекаларда сотиладиган оддий дорилар: бирида пенициллин, бирида биомицин, бошқасида юрак ўйноқни босадиган порошок. Худо таоло ато қилган ноёб дорилар деб, холажоним ана шуларни пуллаётган экан. Ҳали шошмай турсинлар, ўзларини ҳам бир уялтириб қўймасамми.

Фолбин холамнинг чўнтагига қўл солиб, беш-ўн сўм олдим-да, дарҳол туғруқхона олдидаги аптекага югурдим. Уша ердан ични сурадиган ҳар хил дорилар олиб келдим. Халтачалардаги дориларни олиб, ўрнига ўшаларни эҳтиётлик билан жойлаб қўйдим. Орадан беш кун ўтар-ўтмас холамнинг обрўлари ҳам бир пул бўлди. Сен ҳали бизни атайлабдан заҳарламоқчи бўлдингми деб, ичи суриб дармондан кетган беморлар холани тугтиб олиб роса дўппослашди...

* * *

Ишларим юришгандан-юришиб кетди. Баҳоларим ҳам жойида — нуқул беш! Илгаригидек уй вазифангни бажарган бўлсанг менга бериб тур, деб бировларга ёлвориб ҳам ўтирмайман. Уқитувчиларимизнинг уйига шартта кираман-да, конспект дафтарини олиб ўша ерда кўчираман қўяман. Синфкомимизни амалдан тушириб ўрнига мени сайламоқчи бўлиб туришган эди-ю, бир хатога йўл қўйиб, бутун мактабга шарманда бўлдим.

Дарсдан қайтаётганда ҳеч ким сезмасе керак деб, ўзимга ва яқин дўстим Қосимжонга еттита фандан аъло баҳолар қўйиб, чорак тугамаган бўлса ҳам, чорак баҳоларини ҳам чиқариб қўя қолган эдим. Эртасига мактабга боришим билан директорнинг кабинетига чақиришди. Кирсам, еттита ўқитувчи қатор ўтирибди. Қосимни ҳам чақиртириб келишди.

— Ҳошим, берироқ кел-чи, — деди Отажон Азизо-

вич бармоғи билан журналдаги баҳони кўрсатиб, бу баҳоларни ким қўйди?

— Билмасам... — дедим елкамни қисиб.

— Сен қўйдингми? — сўради Қосимдан директор.

— Нимани? — мендан баттарроқ ҳайрон бўлиб деди Қосим.

— Икковинг маслаҳатлашиб қилгансан бу ишни. Очиқчасига иқрор бўлинглар, — деди ўқитувчилардан бири.

— Йўқ, бу иш Қосимдан чиққан, — деди бошқаси, — нега десанглар, Ҳошим сўнгги пайтларда анча тузалиб қолди. Баҳолари ҳам нуқул беш.

Утирганларнинг ҳаммасига бу фикр маъқул тушди шекилли, ҳар томондан бечора Қосимга савол ёғдира бошлашди. Қарасам, дўстимнинг аҳволи чатоқ—кўзида милтиллаб ёш кўриняпти. Йўқ, қилғиликни мен қилиб, жабрини биров тортмаслиги керак! Шартта ўртага чиқдим.

— Кечирасизлар, бу ишни мен қилганман.

— Нима?! — саккиз киши бирданига шу саволни берди.

— Ҳа, мен қилганман. Қосимнинг бу ишдан мутлақо хабари йўқ. Хуллас, бу ишни мен қилганман...

Тамом. Ҳали айтганимдек обрў икки пул бўлди. Айтилмаган гап-у, қилилмаган насиҳат қолмади. Шу кетишда кетаверсам мендан агроном ҳам, инженер ҳам, зоотехник ҳам — ҳеч бало чиқмас эмиш.

— Йўқ, — дедим қайсарлигим тутиб, — мендан агроном чиқади, албатта.

— Чиқмайди! — дейишди улар.

— Бўлмаса зоотехник бўламан.

— Илмсиз бўлсанг, зоотехник тугул молбоқар ҳам бўлолмайсан.

— Бўлоламан.

— Гапни кўпайтирма!— аччиғи чиқди директорнинг.

— Бўламан, бўламан, бўламан! — дедим-да, эшикни тарсиллатиб ёлиб чиқиб кетдим. Бошимда шу қадрдон қалпоқчам бор экан, албатта, агроном ҳам, инженер ҳам, шоир-у, артист ҳам бўла оламан! Ҳали бу ўқитувчиларимга ўзимнинг кимлигимни кўрсатиб қўяман!

* * *

Уша куни кечасиёқ қаҳрамонликлар кўрсатиб, шону шуҳрат таратиб ўқитувчиларимни, Отажон Азизовични ҳайратда қолдириш ниятида сафарга отландим.

Хайр, жонажон қишлоғим. Ҳайқириб тошдан-тошга урилиб оқаётган зилол сувли анҳорлар, мевазор боғлар, ҳаммангизга хайр! Йўл ёқасидаги азим ёнғоқлар, сизлар ҳам яхши қолинг. Энди сизларга ҳеч ким тош отиб шохингизни синдирмайди, танангизга мих қоқиб озор бермайди...

Меҳрибон ойижоним, шўхликлар қилиб кўнглингизни оғритган бўлсам кечиринг мени! Қўнғир сочли сингилларим, сизлар ҳам яхши қолинг. Ҳар хил қизиқчиликлар қилиб сизларни қиқирлатиб кулдирадиган, мактабдан қайтаётганингизда шўх болалар урганда тарафингизни оладиган акангиз ёнингизда йўқ энди. Соғинганда, кўнглингиз ўксинганда расмига боқинг. Лекин йиғламанг. У албатта келади, қаҳрамонликлар кўрсатиб қайтади! Ўз ўқитувчиларига ўқимасдан туриб ҳам агроном бўла олиши мумкинлигини, артист бўлиб ҳаммани ўзига маҳлиё қила олиши мумкинлигини кўрсатиб қўяди. Ҳа, албатта кўрсатади! Кўкси тўла орден билан қайтади.

Эй, чала қолган уй вазифалари, сизларга ҳам хайр!

Ярим тунда қишлоқдан чиқиб борар эканман, кўзимда жиққа ёш, аммо қалбим шодликларга тўла эди.

БАХТИМ КУЛИБ БОҚҚАНДА...

Бошим оққан томонга кетиб борардим. Бир пайт:
— Қалпоқчам, қаерларга келиб қолдик? — деб сўрадим.

— Узим ҳам билмайман, Ҳошимжон, — деди қалпоқчам.

— Ростини айт, мендан агроном чиқармикан?

— Чиқади. Албатта чиқади.

— Ахир менинг дипломим йўқ-ку?!

— Укинма. Қўлингни чўнтагинга сол. Диплом тайёр.

Қўлимни чўнтагимга солган эдим, чиндан ҳам кўк жилдли, ичкарисига ҳар хил ёзувлар ёзилиб, думалоқ печать босилган диплом чиқиб қолди.

— Раҳмат, қалпоқчам, раҳмат. Айтмоқ-чи, қалпоқчам, ахир менинг бўйим жуда паст-ку. Ҳеч ким мени катта одам деб ўйламайди-ку!

— Хафа бўлма, керак бўлганда бўй ҳам қўшиб бераман.

Тонг ҳам отди.

Йўл юрдим, йўл юрсам ҳам мўл юрдим, бир маҳал мундоқ қарасам, сахрою биёбонга келиб қолибман. Поёни йўқ чўл. Аҳён-аҳёнда менга ўхшаб қаёққа боришини билмай гаранг бўлиб учиб юрган қушлар тўдасими, думи узун юмронқозиқ ёки кўзини лўқ қилиб турган калтакесакми кўринади.

Кечки пешинда боғ-роғлар яшнаб ётган бир жойга бориб қолдим. Таваккал қилиб дарахтзорлар орасидан юриб боравардим. Гоҳ олмazor, гоҳ шафтолизор, гоҳ токзор орасидан ўтиб бораман. Бир томонда ғўзалар ҳам яшнаб ётибди. Дадамга ўхшаган одамлар тепасига брезентдан соябон ўрнатилган универсалларга миниб ишлов беришмоқда. Катта цемент ариқдан шундоққина ўтишим билан галати бир манзарага кўзим тушиб, ҳап-

гу манг бўлиб қолдим. Юз гектарча келадиган катта майдон майда-майда бўлакчаларга бўлиб ташланган, ҳар бир бўлакчада ўзим тенги, ўзимдан сал каттароқ болалар, Ойшахон синглимга ўхшаш қўнғир сочли қизчалар терлаб-пишиб ишлаётишибди.

— Ҳей бола, ҳорма! — дедим ғўзанинг ичидаги ўтларни юлиб юрган бир боланинг ёнига бориб.

— Ишингни қил, — деди бошини кўтармай.

— Ҳорма деяпман.

— Ишингни қил деяпман, — шундай деб нотаниш бола секин бошини кўтарди. Кўтарди-ю, уялганидан бўлса керак, шолғомдек қизариб кетди.

— Кечирасиз, — деди пешонасидаги терини артиб, — мен сизни ўзимизнинг Шавкат деб ўйлабман.

— Кечирасиз, — дедим мен ҳам ҳурматини жойига қўйиб, — бу қайси мамлакат?

— Нима?

— Қайси мамлакат деяпман?

— Мамлакат эмас, Мирзачўл.

— Э, анави газетадаги Мирзачўл шу ерларми?

— Газетадаги эмас, Мирзачўлдаги Мирзачўл, — тушинтирди бола.

— Бу ерда нима қияп-сизлар?

— Ўт юляпмиз.

— Бу ғўзалар кимники?

— Бизники.

— Нега энди сизники бўларкан?

— Ана шу, кўриб турганингиз ўн гектар ердаги ғўзани олтовимиз экканмиз, ўзимиз парваришляпмиз, ҳосилини ҳам машинада ўзимиз йигиштириб олмоқчимиз.

— Сизларга агроном керак эмасми?

— Йўқ, — деди бола бошини чайқаб, — биз ўзи бўлажак агрономлармиз...

Гапни чўзиб ўтирмасдан нариги пайкалга ўтиб кетдим. Мендан кўра сал новчароқ иккита бола қовун чопиқ қилаётган экан.

— Нима қиляпсизлар? — деб сўрадим жўрттага.

— Чопиқ қиляпмиз, — дейишди. Болалар жуда шошиб ишлашарди. Е бир-бирлари билан ким кўп ишлашга мусобақа ўйнашган, ёки ўзлари шунақанги чаққон ишлашга ўрганиб қолишган бўлса керак. Ростини айтсам, шу лайдга менинг ҳам шу болалар билан эгатларга ёнма-ён тушиб олиб, мусобақалашиб, кетмон чопгим келиб кетди. Лекин ўзимни босиб, жиддий оҳангда:

— Сизларга агроном керак эмасми? — деб сўрадим.

— Йўқ, керак эмас.

— Нега энди керак бўлмас экан, эҳтимол керакдир?

— Бизнинг ўзимиз агрономмиз.

Шундан кейин кун ботгунча ишлаётганларни гапга солиб юрдим.

Товуқларга дон бериб юрган сариқ сочли бир қиздан:

— Бу товуқлар кимники? — деб сўрадим.

— Бизники, — деди қиз.

— Тухумини кимга берасан?

— Уқувчиларга.

— Уй вазифасини бажармаганларга ҳам бериладими?

— Унақалар бизда йўқ.

— Битта-яримта чиқиб қолса-чи?!

— Бор, ишингни қил, — деди қиз, — товуқларимни хуркитиб юборяпсан.

— Менга қара, — дедим бир оз юмшаб, — сизларга зоотехник керак эмасми?

— Зоотехникни нима қиламиз?

— Иш ўргатади-да.

— Унақасидан ўзимизда ҳам тўлиб ётибди.

Сал нари борган эдим, атрофи ёғоч тахта билан ўралган катта қўрғонга кўзим тушиб қолди. Дарвоза тепасига: «Крупская номли мактаб-интернат фермаси», деб ёзиб қўйишибди. Ҳа-ҳа, демак бу мактабнинг ҳали фермаси ҳам бор экан-да. Секин ичкари кирдим. Ферма унча катта ҳам, унча кичик ҳам эмас экан: саккизта сир-гир, ўн тўртта чўчқа, учта қўтир эчки — бор-йўғи шу.

— Қўйларинг ҳам борми? — деб сўрадим молларнинг тагини тозалаб юрган паст бўйли, пешонаси дўнг боладан.

— Қўйлар чўлда, — деди бола менга қизиқиб қараб.

— Қуёнлар-чи?

— Боғда.

— Бузоқларинг кўринмайди?

Пешонаси дўнг бола жонимга тегдинг-ку, дегандек қўлини силтаб, пақир билан супургини кўтарганча чўч-қахонага ўтиб кетди. Уша ердан туриб, негадир, тилини узун чиқариб мени масхара ҳам қилиб қўйди.

— Торт тилингни, ҳозир бориб суғуриб оламан! — дедим муштумни кўрсатиб.

— Мени-я?

— Ҳа, сени.

— Кимсан ўзинг?

— Мен... Меҳмон...

— Шундай демайсанми? — деди бола қизариб ва ёнимга келди. — Қани танишиб қўяйлик. Менинг отим Ҳайитвой, еттинчи синфда ўқийман.

— Менинг отим Ҳошимбой, — дедим қўлимни чўзиб, — олтинчи синфнинг аълочи ўқувчиларидан бўлман. Ҳайитвой, сизлар ўзи ким бўласизлар аслида? Ўқувчими, колхозчими? Ҳеч тушунолмайд қолдим...

— Бизми, биз ҳу анави икки қаватли бино бор-ку, ўша ерда ўқиймиз, дарсдан бўш вақтимизда кўриб турганингдек, ишлаймиз, касб ўрганамиз. Биз-чи, Ҳошимбой, ўзимизни ўзимиз боқамиз, ўзимизни-ўзимиз кийинтирамиз...

— Ростдан-а?! — дедим.

— Рост, — деди Ҳайитвой. — Ҳали сен кўрганинг йўқ, ўттиз гектар ерда мевазор боғимиз бор, шигил ҳосилга кирган. Ярмини еймиз, ярмини бозорга чиқариб сотамиз. Гўшт ҳам, сут ҳам ўзимиздан чиқади. Сизларнинг мактабларингиздаям шунақами?

Ростини айтсам, нима дейишимни билмай қолдим. Бизнинг мактабимизда бу ерда кўрганларимнинг ўндан бири ҳам йўқ бўлса керак. Ахир мен қаердан биламан? Шўхлик билан, ўйин билан дарсимни ҳам эпполмасдим-у. Шундай бўлса ҳам мактабимизнинг шаънини ерга ургим келмади.

— Нима дединг? — дедим.

— Сизларда ҳам шунақалар борми деяпман?

— Сизларникидан юз марта яхшиси бор.

— Қуён фермаларингиз ҳам борми?

— Бор. Ҳатто, бизда шер, йўлбарсларгача бор...

— Уҳ-ҳў, — деди Ҳайитвой кўзлари ола-кула бўлиб.

— Биз уларни темир қафасларга солиб, устидан катталиги сенинг каллангдек келадиган қулфлар солиб қўйганмиз.

— Сизларда устахоналар ҳам борми?

— Оҳ-оҳ, бизнинг устахонани бир кўрсанг, — дедим.

— Қийим-бош тикадиган артел-чи?

— Бор. Ҳаммаси бор. Мана шу устимдаги кўйлак

ҳам ўша ерда тикилган. Оёғимдаги туфлини Шокир деган битта оғайним тикиб берган.

Шундай қилиб, биз Ҳайитвой билан жуда иноқлашиб кетдик. Мен унинг ишларига кўмаклашадиган бўлдим. Кўз юмиб очгунча аввал молхонани, сўнгра чўчқахонани ёғ томса ялагудек қилиб тозалаб қўйдик.

— Дўстим Ҳайитвой,— дедим ишлар тугагач,— сизларга мол доктори керак эмасми?

— Дўстим Ҳошимбой,— деди шеригим,— мана шу фермада саккиз бола бор — ҳаммамиз мол доктори бўламиз...

Ҳайитвой билан ўртоқ бўлиб қолдик. Узиям кўнгли очик, хушчақчақ, менга ўхшаб қизиқчиरोқ бола экан. Сўнг у мени томоша қилдиришга тушиб кетди. Устахоналарини кўрсанг кўргудек жой экан. Қизлар менинг ойимникига ўхшаш тепки машинада чок тикишаётган хонага кириб, анграйиб турдим. Қуёнларнинг терисидан жажжи қизлар учун попукли қалпоқчалар, оқ батистдан ўқувчи қизлар киядиган форма, пахта териладиган канопо этаклар тикишяпти. Бирам бежирим, бирам чиройли тикишяптики!

Ҳай-ҳай, нозик қўлчаларнинг чиройли ҳаракатларини айтмайсизми, оёқчаларнинг бир меъёردа ишлашини қаранг-а! Ўзлари кичкина-кичкина қизлар, оёқлари тепкига зўрга етяпти-ю, катта хотинлардек керилиб ўтиришади-я, оббо жин сочлар-ей! Завқим ошганидан ёнига бориб биттасининг биқинидан секин чимдиган эдим, қўлимга бир туширди.

— Булар ҳам сотиладими?— деб сўрадим Ҳайитвойдан.

— Сотилади, ҳаммаси сотилади,— деди Ҳайитвой.

— Менга қара, анави қалпоқчалардан эсдалик учун менга иккита бериб туролмайсанми?

— Нима қиласан уларни?

— Иккита синглим бор, ўшаларга совға қилиб олиб бормоқчман.

— Йўқ, беролмайман.

— Берасан, кейин қўлимга пул тушганда келиб тўлаб кетаман.

— Беролмайман! — деди Ҳайитвой.

— Берасан,— шундай дедим-да, стол устида турган чиройли қалпоқчалардан иккитасини олиб қўлтиққа урдим. Ҳайитвой қўлимга ёпишган эди, билмасдан қаттиқроқ итариб юборган эканман, бечора думалаб кетса бўладими. Чок тикаётган қизлар бизни кузатиб туришган экан, бараварига ўринларидан туришди: бирининг қўлида пичоқ, бирининг қўлида қайчи, бошқаси қизиб турган дазмолни ушлаб олган, қарасам, ишнинг кети хунук бўладиган. Қочмаган номард дедим-да, қадрдон қалпоқчамни астагина бошга кийдим.

Қий-чув бўлиб кетди.

— Столнинг тагини қаранглар, столнинг тагини!

— Шкафнинг ичига киргандек бўлди!

Ўзимни секингина деразадан ҳовлига олдим. Қий-чув ҳам ташқарига кўчиб чиқди.

— Афти-ангори эсингда қолдими ўғрининг?—деб сўрашди Ҳайитвойдан.

— Бўлмасачм!

— Кир. Бор. Радиоузел орқали ҳаммасини гапириб бер, тезроқ бўл!

— Диққат, диққат!—дея ҳовлиқиб, хириллаб гапи-

ра бошлади Ҳайитвой,— ўгрини қидираётганлар диққатига! Ҳозиргина қочган бола 12—13 ёшларда эди. Ўзи қорачадан келган, ориқ, бўйи мендан кўра новчароқ. Кўзлари йирик-йирик, доим чақнаб туради. Бурни ангишвонага ўхшайди. Гапирганда тутилиб-тутилиб қолади. Устида оқ шойидан кўйлаги бор, шими йўл-йўл шерстан.

Ҳайитвой радиодан менинг афт-ангоримни тасвирлаб гапирар экан, мен директорнинг кабинетига, худди директорнинг ўзлари билан ёнма-ён ўгириб чойхўрлик қилардим. Диванга ёнбошлаб, ўйлаб кетдим.

Нималар қилиб қўйдим ўзи? Уларнинг меҳнатига ёрдамлашиш ўрнига ҳаммасини ишдан қўйдим! Эҳтимол яхшиликча илтимос қилганимда, мени бирон участкасига агроном қилиб олган бўлармиди. Ишларим юришиб кетганда, ким билади, расмим газеталарда босилиб ҳам чиқармиди. Меҳрибон директоримиз Отажон Азизович ҳам, алгебра муаллимимиз Қобилов ҳам киши ўқимасдан туриб агроном бўла олиши, ўртоқларига ҳисобсиз фойдалар келтириши мумкинлигини ўз кўзлари билан кўрардилар... ҳа, бахтим кулиб боқай, деб турганда ишни ўзим бузиб қўйдим.

Секин ўрнимдан турдим-да, радиоузел ўрнатилган хонага кирдим. Ҳайитвой ўша ерда ҳамон кекирдагини чўзиб гапирар эди...

— Ма, қалпоғингни ол, бунақаси бизнинг мактабда ҳам тўлиб ётибди!— дедим-да, қалпоқларини оёғининг остига ташладим. Сўнг болаларнинг ошхонасига кириб, қозоннинг бошига ўтириб олдим-да, лаззатли таомлардан тўйиб-тўйиб едим. Компот пиширишган экан, ундан ҳам икки стаканни пок-покиза уриб олдим. Кейин, ўзингиз ҳам сезиб турган бўлсангиз керак, яна йўлга равона бўлдим.

ҒУЗАНИ ҚАЛТАКЛАШГА БУЮРДИМ

Кетяпман-кетяпман, на йўлнинг охири кўринади, на атрофда бирон қўққайган кулба. Унга қарасанг ҳам ғўза, чапга қарасанг ҳам ғўза. Бир маҳал бурилиб орқамга боққан эдим, назаримда, ҳозиргина мен босиб ўтган йўлларда ҳам ғўзалар ўсаётганга ўхшаб кўринди. Сиз қанақалигингизни билмайман-ку, лекин мен мана шунақанги поёнсиз далаларга чиққанимда яйраб, жоним танамга сиғмай кетади. Ундан кейин қорним тўйди дегунча ашула айтиб юборадиган одатим ҳам бор. Ундан кейин атрофда, «Ҳой мулла Ҳошим, қулоқ ўзимизга ҳам керак», деб танбеҳ берадиган бирон кимса ҳам йўқ.

Шартга ашулани бошлаб юбордим:

Ҳоҳ ғўзам, ҳоҳ-ҳоҳ ғўзам,

Ҳосили оппоқ ғўзам,

дейман-у, буралиб ўйинга тушиб юбораман. Кейин икки қўлимни биқинимга қўйиб, эгилиб, ғўзаларга салом бераман-да:

Ҳоҳ ғўзам, ҳоҳ-ҳоҳ ғўзам,

Ҳосили оппоқ ғўзам,

деб куйлаб йўлда давом этаман.

Қоронғи тушиб, осмонда чарақлаб юлдузлар ҳам кўриниб қолди. Аммо ҳамон йўлнинг охиридан дарак йўқ.

Бир маҳал йўлнинг чап томонидан милтиллаб чироқ ёруғи кўриниб қолди. Бориб қарасам, етмиш ёшларга кирган, оппоқ соқоли кўксига тушиб турган бир отахон ёнбошлаб олиб, пўриллатиб кўк чой ичяпти. Оёқ томонда — фонус.

— Салом отахон! Сув қўяяпсизми?— дедим.

— Ваалайкум.— Отахон чордана қуриб ўтириб олди.— Кел ўғлим, кел. Қани, берироқ кел-чи, танимайроқ турибман. Кимнинг ўғлисан ўзи?

— Дадамнинг ўғлиман,— дедим.

Ҳаш-паш дегунча икковимиз ота-боладек бўлиб қолдик. Отахоннинг исмлари Полвонтоға экан. Ишимнинг ўнгидан келганини қарангки, Полвонтоға ёлғиз зерикиб, менга ўхшаш эсли-қушли, гапга тушиннадиган бир йигитга жуда-жуда зориқиб ўтирган экан. Отахон мени обдан меҳмон қилди.

— Отахон, бу ғўзалар қайси колхозники?— деб секин мақсадга ўтдим.

— Колхозники эмас, совхозники. Олтинчи совхозники. Ўғлим, қани қанддан ол, чой расми қанд билан ичилади.

— Отахон, совхозларингга агроном керак эмасми?

— Совхозга керак-керакмаслигини билмайман-у, аммо лекин бизнинг бўлимга агроном керак. Ўзимизнинг агроном областга кўтарилиб кетди. Нима, даданг агрономми дейман?

— Дадам эмас, менинг ўзим агрономман, отахон.

— Нима?! Муштдек бола-я!

Қўлтиғимдаги қалпоқчамга: «Сехрингни кўрсат, жонгинам», деб аста шивирладим-да,— отахон, мени ёш бола деб ўйлаяпсиз шекилли?— дея ўрнимдан турдим. Полвонтоғам мирзатеракдек бўйимни кўриб:

— Ёприм-ей, ёприм-ей — деб соқолини чангаллади, хангу манг бўлганча менга тикилиб қолди.— Ҳозиргина ёш бола эдинг-ку, ё туш кўраётиманмикин-а! Астағфурullo...

— Йўқ, отахон, туш кўраётганингиз йўқ. Аслида бўйим шунақа, қоронғида пайқамадингиз, холос.

— Ёприм-ей, ёприм-ей,— деди отахон тинмасдан. Ниҳоят ўзига келди.— Шундай қилиб, агрономман денг ўғлим?

— Ҳа, отахон, агрономман.

— Фарғона томондан бўламан дедингизми?

— Ҳа, Фарғона томондан бўламан.

— Ота-оналар ҳаётми?

— Ҳаёт, отахон, ҳаёт.

— Баракалло. Мусофир бўлмасанг, мусулмон бўлмайсан дейдилар. Эрталаб совхоз директорининг олдига ўзим бошлаб бораман. Фарғонадан мени қора тортиб кепти, ҳамшаҳарим бўлади дейман. Албатта ишга олади.

Цемент ариқларда ҳайқариб оқаётган сувлардан эгатларга тараб қўйдик-да, ўқариқ бўйидаги баланд супада чўзилиб ётдик. Олис-олисларда милтиллаб чироқлар ёнади, кўкдаги юлдузларни айтмайсизми, чарақлаб кўзни олай дейди. Ой бўлса тепамизга келиб ал-

лақандай сарғиш-кўкимтир нурлар сочади. Қалбимда ҳеч тушуниб бўлмайдиган, шодликка ҳам, ғуссага ҳам ўхшамайдиган ғалати ҳислар сезаман. Чалқанча тушиб, икки қўлимни бошим остига қўйганча ётарканман, ойижонимни, жондан азиз сингилларимни эслаб кетдим. Эҳтимол, бечора ойижоним ҳозир йирлаб ўтиргандир, балки далама-дала, қишлоқма-қишлоқ мени ахтариб юргандир. Ойижон, ойижоним! Мени ахтарманг, мени деб кўз ёшларингизни тўкманг. Ҳошимбойнинг ишлари беш, катта совхозга агроном бўлай деб турибди.

* * *

— Отахон, сизнинг гапингизни қайтаролмайман,— деди совхоз директори. Полвонтоғага ва менга зимдан разм солиб:

- Қайси институтни битиргансиз?— деб сўради.
- Агрономлик институтини.
- Қайси факультетини?
- Агрономлик факультетини.
- Яхши. Илғари ишлаганмисиз?
- Йўқ.

Акбар ака Носиров унақанги эзма директорлардан эмас экан, гапни чўзиб ўтирмади-ю, тўртинчи бўлимга шартта агроном қилиб тайинлади, тагимга мотоцикл беришди.

— Энг муҳими, ўртоқ Рўзиев,— деди у таъкидлаб,— одамлар билан ишлаш. Агар кишилар билан муомала қилсангиз, уларнинг қалбига йўл топа олсангиз, иш ўз-ўзидан юришиб кетаверади.

— Тушунарли, ўртоқ Носиров!— дедим.

Икки кун мотоцикл минишни машқ қилиб, учинчи кун дала айланишга чиқдим. Бу ернинг одамлари ажойиб кишилар экан. Қаерга бормай ҳурматимни жойига қўйиб, кутиб олишади. Икки марта товуқ шўрва қилиб

беришди. «Арақ-парақ ҳам ичасизми?» деб сўрашган эди, тагин маст бўлиб қолиб алжиб ўтирмай деб, «Йўқ, мен ичкиликни ёмон кўраман», дедим.

Айланиб юриб учинчи бригада даласида жанжал устидан чиқиб қолдим. Звено бошлиғи Ўрмон ака билан бригадир Раҳимжон ака нима тўғрисидадир қўлларини пахса қилиб баҳслашмоқда эди. Мени кўриши билан звено бошлиғи:

— Ўртоқ агроном, сиздан бир илтимос: мана бу Раҳимжон билан унинг аъзоларига компост тўғрисида бир гапириб берсангиз, булар ҳалигача ҳеч нарса тушунмас экан,— деб қолса бўладими.

— Марҳамат,— дедим-да, у ёқ-бу ёққа қараб олгач, лекция ўқишга тушиб кетдим:— Ўртоқлар, компост жуда фойдали ичимлик, уни асосан мевадан тайёрлашди. Меваларнинг хили қанча кўп бўлса, у шунча ширин бўлади. Бизнинг Фаргона томонларда компостни ўрик, шафтоли қоқи ва олчанинг қуруғидан тайёрлашди. Хуллас, компост ичмабсиз, дунёга келмабсиз...

Гапимни тугатмасимдан ўтирган одамлар шарақлаб кулиб юборишди. Кейин билсам, обдан шарманда бўлган эканман. Гўнгни ачитиб тайёрланадиган компост билан мевалардан тайёрланадиган компотнинг фарқига бормасдан, роса алжибман... Бир амаллаб қутулдим-у, энди тўртинчи звенога қадам босмайман деб аҳд қилдим.

Қисқаси, мана шунга ўхшаш икир-чикирларни ҳисобга олмаганда ишим кўнгилдагидек, кайфим чоғ эди. Қани директоримиз Отажон Азизовичми, ёки менга икки баҳолар қўйишда ҳеч чарчамайдиган Қобиловми мана шу юришларимни, ўқимасдан катта одам бўлиб олганимни бир кўришса-ю, ўз айтганларига пушаймон бўлишса!

Кечқурун ўтириб, меҳрибон ойижонимга ва директоримизга «думалоқ» хат ёздим. Ойижонимга нима деб

Ўзганимни ўзингиз ҳам сезиб турган бўлсангиз керак. Отажон Азизовичга эса, мана бундай деб ёздим:

«Қадрли Отажон Азизович!

Мирзачўлнинг азамат пахтакорларидан Сизга оташин салом! Шуни ҳам айтиб қўяйки, Сиз ёлгончи бўлиб чиқдингиз: киши ўқимаса, ёшликда илм олмаса, алгебра, геометрия, она тилини пухта эгалламаса, агроном ҳам, инженер ҳам бўла олмайди девдингиз, ёлгон экан. Мана мен агрономман. Ишонмасангиз шу хат билан юборган расмимга қаранг. Энди орденли бўлганимда учрашамиз.

Хайр. Салом билан агроном *Ҳошимжон Рўзиев*».

Раҳбар бўлсанг-у, ҳеч кимга ҳеч қанақа буйруқ бера олмасанг, бундан ҳам хунуги бўлмас экан. Қишлоғимиздаги саводсиз агроном Анорвой тоға шунинг учун ҳам бўлар-бўлмасга бақиравераркан-да. Кўп бақирсанг, ёмон ишлаётганинг ҳам сезилмас экан. Бақироқларнинг ҳаммаси ҳам менга ўхшаб илмсиз, сеҳргарлик билан раҳбар бўлган экан-да, деб ўйладим. Эртасига иккинчи звено ерларига қараб бораётган эдим, звено бошлиғи Муродхон ака ҳаллослаганча келиб қолди.

— Ўртоқ агроном, ўртоқ агроном! Ғўзаларимизга ёппасига шира тушиб кетибди.

— Шира? Қанақа шира?!— деб бақирдим,— ёпишқоғидан тушганми?

— Шира-да,— деди Муродхон ака,— маслаҳат берсангиз, қандай тугатсак экан?

— Қани, менга кўрсатинг-чи.

Муродхон ака мени бошлаб кетди. Боряпман-у, сеҳрли қалпоқчамга: «Ёрдам бергин, ақл ўргатгин», деб шивирлайман. Бир пайт: «Ақл сеҳрга бўйсунмайди, ақлингга ақл қўшиб беролмайман», деса бўладими қалпоқчам. «Бўлмаган гап, қўшасан!» дедим.

«Қўшолмайман. Илм, ақл деган нарсалар қалин жилдли китобларда бўлади, доно кишиларнинг калла-

сида бўлади. Умрим бино бўлиб битта ҳам китоб ўқи-
ган эмасман. Хат-саводим йўқ...»

— Мана кўринг, мана шу ғўзаларга шира тушган,—
деди Муродхон ака катта пайкални кўрсатиб.

— Баргига тушибдими?— деб сўрадим.

— Баргига тушмай, поясига тушгармиди,— кесатди
звено бошлиғи.

— Менга қаранг, ғўзаларнинг тубидан ушлаб қат-
тиқроқ силкитсак, шираси тўкилиб кетмасмикин-а?

— Ҳазилни қўйсангиз-чи, ўртоқ агроном.

— Бўлмасам ғўзани устидан челақлаб сув қуйиш
керак. Ширасини ювиб кетади.

Муродхон ака хахолаб кулиб юборди. Яна, гапимни
ҳазил деб ўйлаяпти. Ҳазил бўлса бўла қолсин дедим-да,
ўзим ҳам қиқирлаб кулавердим. Кейин ўзимни босиб:

— Неча ишчингиз бор?— деб сўрадим.

— Эллик бешта, ўртоқ агроном.

— Ҳар биттасига йигирма дондан тол новдаси кес-
тиринг ва бир соат ичида жамики ишчингизни мана
шу ерга тўпланг! Қани тезроқ! Кейин гаплашамиз, ке-
йин!

Бир соат ўтар-ўтмас эллик бешта ишчи қўлтиғида
бир дастадан новдаси билан етиб келишди. «Эгат ора-
лаб пайкалга тушинглар», дедим. Тушдилар.

— Энди, ҳурматли ўртоқлар! Шира тушган барг-
ларни калтаклайсизлар!

— Нима?!— кўзлари чиқиб кетгудек бўлиб сўради
звено бошлиғи.

— Гапни кўпайтирманг, буйруқни бажаринг!

— Ҳушингиз жойидами ўзи, ўртоқ агроном? Ахир
бунда ғўзалар нобуд бўлади-ку?!

— Ғўза нобуд бўлса, мен жавоб бераман, агроном
жавоб беради,— бақириб юбордим,— ширага қарши ку-

рашишнинг янги методи шу бўлади. Тушундингми! За-мондан орқада қопсан, каллаварам!

Одамлар бир-бирларига қараб ҳайрон бўлиб туришди-да, янги метод деганимни эшитиб, «чиндан ҳам бирон ҳикмати бўлса керак», деб ўйлашдимми ё аччиғландиларми, кўзларини чирт юмиб, гўзаларни савалашга тушиб кетишди.

Шу пайт орқа томондан машинанинг кетма-кет сигна-нали эшитилиб қолди. Қарасам, совхозимизнинг дирек-тори Носир ака тушиб келяпти.

— Ҳорманг, агроном,— деб қўл узатди у.

— Саломат бўлинг,— дедим.

— Нима иш қилдирыпсиз?

— Ширага қарши курашяпмиз.

Директор одамлар ишлаётган жойга бориб, аввали-га, нималар бўлаётганига тушунмади шекилли, бирпас анграйиб турди-да, кейин тўсатдан ҳар бир кўзи шоко-садек бўлиб:

— Булар тентак бўлганми ўзи?— деб бақирди.— Ҳой, тўхтаглар, тўхта!

— Ўртоқ агроном буюрдилар,— тушунтирди Мурод-хон ака.

— Агроном? Нима?!— Носиров шунақанги қаттиқ бақирдики, назаримда олис-олислардаги тоғлар ҳам ларзага келиб силкингандек бўлди.— Ақлингиз жойида-ми ўзи, ўртоқ Рўзиев,— ўша вазоҳат билан сўради ди-ректор.

— Жойида, ўртоқ Носиров.

— Агрономимиз жинни бўлиб қолганга ўхшайди,— деди кимдир.

— Рост, ана қаранглар, кўзи ҳам бежо,— деди бош-қаси.

— Ушланглар уни!— деб юборса бўладими Носиров.

Эллик беш киши ғазабга келиб турган эканми ғажиб

ташлагудек бўлиб, менга ташланиб қолишди. Ҳурматли дўстим, энди нима қилишим керак? Албатта бошимга қалпоқчамни кийиб хайр-маъзурни насия қилиб, жуф-такни ростлаб қолдим.

ҚОФИЯ БОЗОРИ ҚАЙДА?

Санқиб юриб бир маҳал катта йиғин устидан чиқиб қолибман: тўй десам тўйга ўхшамайди, мажлис десам мажлисга. Гулзор ўртасига қўйилган сўриларда, атрофи гул билан ўралган супаларда кишилар тўп-тўп бўлиб гурунглашмоқда. Кимдир елпиб-елпиб барра гўштдан кабоб пиширяпти. Новча бўйли бир одам ёнига бешта шоғирдини олиб пэлсв дамлаш билан овора. Нарироҳда учта хотин куйиб-пишиб, пуф-пуфлаб сомса ёпади, менга ўхшаш болалар физиллаб чой ташиб турибди. Ҳаммаси ясанган-тусанган, лабларида кулги десам кулгига, табассум десам табассумга ўхшамайдиган ғалати ифода. Кимнидир кутишаётганга ўхшайди, Барчаси бетоқат, кўзи атрофда.

Аввало, бошимдан қалпоқчамни олмасдан туриб, иссиқ-иссиқ сомсалардан тўйиб-тўйиб еб олдим. Кейин, қалпоқчамни олгач, олма дарахтининг шохига чиқиб олган ола кўз боладан сўрадим:

— Бу ерда нима бўляпти ўзи?

— Хабаринг йўқми?— деди ола кўз.

— Йўқ.

— Бу ёққа чиқ! Кейин ҳаммасини айтиб бераман.

Дарахтга чиқиб, жойлашиброқ ўтириб олдим. Ола кўз оёғини силкита-силкита тушунтира кетди:

— Бу ерда, оғайчи, шеър базми бўлади, билдингми? Шаҳардан зўр шоирлар келган, билдингми? Улар чўлқуварлар билан каттакон учрашув ўтказади. Ҳозир маҳмонхонада дам олишяпти. Билдингми?

Шу пайт боғнинг дарвозасидан бир йўла саккизта шоир бирин-кетин кириб кела бошлади. Олдинда паст бўйли, кўзойнак таққан эллик ёшлардаги бир шоир, унинг орқасидан қотмадан келган, сочларига оқ оралаб қолган, чўзиқ юзли яна бир шоир. Ҳаммасининг ҳам бошида мовут шляша, ҳаммасининг эгнида кетворган костюмлар, учи ингичка туфлиларини ҳам айтмайсизми!

Дарвоза олдида кўринишлари билан колхозчилар ўринларидан туриб қарсак чалиб юборишди. Мен ҳам, дарахт устида ўтирганим ҳеч эсимда йўқ, қарсак чалмоқчи бўлган эдим, ушлаб турган шохим қўлимдан чиқиб, гурсиллаб ерга йиқилдим. Хайриятки, ҳеч ким мени кўрмай қолди.

Шеърхонлик бошланиб кетди. Биринчи бўлиб ҳалиги катта шоир шеър ўқиди. Рост гап: шеърнинг бир қаторига ҳам тушунмадим. Фақат охириги сўзларигина қулоғимга хуш-хуш ёқарди: олча-шолча, дарахт-карахт...

Одамлар эса, шеърнинг сеҳрига маҳлиё бўлиб, ишонсангиз, ҳайкалдек қотиб қолишди. Шунинг учун ҳам шеърнинг тугаганини ҳеч ким сезмади. Фақат шоир ўрнига қайтиб ўтираётгандагина кишилар ўзига келиб қарсак чалиб юборишди.

— Баракалло!

— Офарин!— деган овозлар янгради атрофда. Шу пайт колхозчилардан бири отилиб ўрнидан турди-да, шоирга яқинлашиб, елкасига банорас тўн ёпди, бошига чуст нусха дўппи кийгазди, белига жимжимадор гуллар тикилган қизил атлас белбоғ боғлади.

— Рухсат берсалар,— деди у тўлқинланиб,— колхозчилар номидан бир табриклар ҳам қўйсам!— Шундай деди-ю, шоирнинг терлаб турган пешонасидан чўпиллатиб ўпиб олди. Яна гуриллаб қарсак чалинди. Бу гал мен ҳам, ёнгинамда оёғини солинтириб ўтирган ола кўз

ҳам ўзимизни ушлаб туrolмай, йиқилсак йиқилармиз-да, деб қарсак чалиб юбордик.

Шеърхонлик худди қоронғи тушгунча давом этди. Мен эса биринчи шеърни эшитганимдаёқ, шоирга кўрсатилган ҳурмату эҳтиромни кўриб адойи тамом бўлган эдим.

«Ана ҳурмат-у, ана эъзоз,— дейман ўзимга-ўзим,— мен бўлсам жонимни қийнаб агроном бўламан, деб қаёқдаги ғалваларга қолиб юрибман-а. Минг йил агрономлик қилсанг ҳам биров сенга қарсак чалмайди. Лекин, мана шоир бўлсанг бошқа гап. Китобларинг чиқади, суратинг газетада босилади. Битта-яримта шеър ўқиб қўйсанг, елкангга банорас тўн ёпишади. Қарсақлар, офаринлар! Йўқ, йўқ! Мен ҳам шоир бўламан. Бўламан, албатта бўламан».

Йиғин тугаши билан секин пастга тушдим-у, қалпоқчамни бошимга илиб шоирларга қўшилиб олдим. Ахир шоир бўлиш учун уларнинг унча-мунча сиру асроридан хабардор бўлишим, лоақал битта-яримтаси билан дурустроқ ошно бўлиб олишим керак-да. Шоирларнинг ишлари қистов экан, колхозчилар ҳарчанд қисташса ҳам, тунаб қолишга кўнмай, «Волга»ларга ўтириб олишди. Мен ҳам Рўзи Самад—шоирларнинг каттаси ўтирган «Волга»га кирдим. Қарасам, битта бўш жой бор экан. Шу ерга ўтириб қўя қолдим.

Машина текис йўлдан қушдек учиб борарди. Мен, шоирликка оид бирор гап эшитиб қолармиканманми, деб уларнинг оғзини пойлайман. Гапга қулоқ солиб ётиб, бир маҳал кўзим илинай деб қопти. «Шаҳар-шаҳар», деган сўзлар қулоғимга чалиниши билан сапчиб ўрнимдан туриб кетдим. Минглаб чироқлар порлайди, кетмакет липиллаб ўтаётган кўп қаватли уйлар, шохлари симга тегиб юрадиган автобуслар, бирининг кетига иккинчиси тумшуғини тираб бораётган ҳисобсиз енгил

машиналар... Йўлкаларга одам сиғмайди. Кўчаларнинг кенг ва яхлитлиги, шишадек ярақлаб турган асфальтлар — буларнинг ҳаммаси завқимни ошириб, менинг ҳам қалбимга илҳом солгандек бўлди. Беихтиёр шеър тўқиб юбордим:

Кўчалар,
оҳ, бегона кўчалар!
Мунча силлиқсиз,
мунча тиниқсиз!
Қалбимга яқин кўчалар,
Уйқум йўқдир кечалар...

Мен ўша кунни Сайдулло аканикида ётиб қолдим. Лекин менинг юмшоқ диванда ҳузур қилиб, мириқиб ухлаганимни на унинг ўзи, на бола-чақаси билди. Эртасига эса шоирлик ҳаётим ўз-ўзидан бошланиб кетди.

* * *

Бунақанги катта шаҳарда биринчи бор бўлишим. Тўғри, киноларда кўрганман, ўлка географияси китобида унча-мунча ўқиганман, одамлардан таърифини оз-оз бўлса ҳам эшитганман. Лекин, такрор айтаманки, бир-бирига ўхшаш бўлган ҳисобсиз кўчалари бир-биридан шинам, бир-биридан гўзал, саришта хиёбонлари, санаб ҳисобига етиб бўлмайдиган соя-салқин боғлари бўлган бундай азим шаҳарни биринчи бор кўриб турибман. Бир кун кечгача томоша қилиб роса маза қилдим. Музейларга, кино-театрларга, қўғирчоқ театрию цирк — ҳамма-ҳаммасига бордим, деворларини қўлларим билан силаб кўрдим. Кечқурун шинам меҳмонхоналардан бирига кириб:

— Жой борми, опажон? — деб сўрадим.

— Каттага йўғ-у, сенга йўл бўлсин,— деди қэши сичқоннинг думига ўхшайдиган новча бир хотин. Бўлмаса бўлмас, дедим-у, қалпоқчамни кийиб ичкари кирдим. Бўш жойлар кўп экан. Биттасига ётиб олиб, тонг

отгунча шеър машқ қилдим. Эрталабга яқин ижод маҳсулим ҳам тайёр бўлди. Упкамни қўлтиқлаб редакциялардан бирига қараб югурдим. Эшигининг устига «Адабиёт ва санъат бўлими», деб ёзиб қўйилган хонага «ассалому алайкум», деб кириб бордим. Хонанинг эгаси бир шоирнинг шеърини ўқиб ўзича кулиб ўтирган экан, менинг шеъримни олиб, ичида ўқиди. Аввал оёғимга, ундан кейин қорнимга, энг охирида бошимга назар ташлаб:

— Бўлмайди, ука, — деди.

— Нега энди бўлмас экан, бўлади, — дедим шоша-пиша.

— Бу шеър эмас, оддий гап-ку?

— Нега энди шеър бўлмас экан, ажойиб шеър бу!

— Шеърда қофия, вазн, туроқ деган нарсалар бўлиши керак. Маъно, мантиқ деган нарсалар бўлиши керак. Шеърингизда ўшаларни кўрмайпман.

— Бор, синчиклаб қаранг! — деб туриб олдим.

— Менга қаранг, ука, отингиз нима эди?

— Ҳошимжон Рўзи.

— Ҳошимжон Рўзи, сизга маслаҳатим шуки, кўпроқ машқ қилинг, шеър машқ билан камолотга етади.

— Хўп бўлади, — дедим гапни чўзиб ўтирмасдан.

Шеърим ўтмади, баҳоси икки пул бўлди. Лекин мен умидсизликка тушганим йўқ. Йўқ, асло бундай деб ўйламанг. Умидсизлик менга бегона. Ойим, сен тирмизак тегирмонга тушсанг ҳам тирик чиқасан, дер эди. Ҳақиқатдан ҳам тўғри айтган экан. Нега десаки, мен ҳар қандай қийинчиликдан ғам-ташвишсиз, бир хил болаларга ўхшаб йиғлаб-сиқтаб ўтирмасдан, осонгина чиқиб кетавераман. Бу гал ҳам шундай бўлди. Шеърим касодга учради, деб лаб-лунжимни осилтириб ўтирмасдан, қофия, вазн, туроқ сўроқлаб магазинларни кезишга тушдим.

— Опажон, сизда қофиядан борми?— деб сўрадим китоб сотиб ўтирган аёлдан. У шапалоқдек ойнага тикилиб, лабига қизил суртиш билан овора эди. Гапимни эшитмади шекилли, «қофия борми?» деб сўрадим яна.

— Нима? — Юзимга қарамасдан сўради аёл.

— Қофия, қофия,— тушунтирдим,— жон опа, бўлса юз грамм топиб беринг. Жуда зарур бўлиб қолди.

— Унақа нарса йўқ бизда.

— Бўлмаса беш-ўнга вазн топиб беринг.

— Вазн ҳам йўқ.

— Туроқ-чи? Туроқ ҳам бўлмаса керак? — дедим кесатиб.

— Йўқ дедим-ку. Қанақа эзма боласан ўзинг. Сен сўраган нарсалар культмагда бўлади.

Уша кунни мен бормаган магазин қолмади. Ҳатто бир оз қимматига бўлса ҳам ола қолай, деб чайқов бозорига ҳам бирров тушиб чиқдим. Йўқ. Анқонинг уруғи бўлиб кетган экан бу нарсалар. Топилмади.

Эртасига яна яхши умидлар билан редакцияга келдим. Кечаги одам ўрнидан туриб илиққина қарши олди:

— Хўш, машқ қилдингизми?

— Бўлмасам-чи, туни билан ухламадим.

— Қани, шеърни олинг-чи.

— Марҳамат.

Жўра Жуман шеъримни маза қилиб ўқигач, мийғида билинар-билинемас кулиб қўйди. Кейин, худди кечагига ўхшатиб, аввал оёғимга, кейин шу пайтда жуда очиқиб, чулдираб нағма қилаётган қорнимга, энг охирида терлаб турган пешонамга назар ташлади.

— Нечанчи синфда ўқийсиз, шоир?

— Ўқишни тугатганман,— дедим шошиб-пишиб. Негача десангиз, фалон синфда ўқийман десам, бор, аввал ўқишингни тугатиб кел, деб юборишидан қўрқдим-да.

—Қайси шоирни кўпроқ ўқийсиз?

— Ҳаммасини ҳам.

— Ҳамид Олимжонни ўқиганмисиз?

Қарасам, савол кетидан-савол ёғилаверадиганга ўхшайди. Елғон гапириб қийналгандан кўра, рост айтиб савол-жавобни қисқартириб қўя қолмоқчи бўлдим:

— Йўқ, ўқиган эмасман.

— Ғафур Гуломни-чи?

— Унақанги шоирнинг шеърини кўрганим йўқ.

— Уйғунни-чи?

— Бизнинг қишлоқда унақанги шоир яшамайди.

Афтидан Жўра Жуман бугун савол бериш учун атайлаб тайёргарлик кўриб келганга ўхшайди. Етти ухлаб тушимга кирмаган шоирларнинг шеърларини, китобларини сўрайди. Бирига йўқ дейман, иккинчисига елкамни қисаман. Йўқ деб, елкамни қисаверганимдан бўйинларим оғриб кетди. Чиқиб кетмоқчи бўлиб юра бошлаган эдим:

— Тўхтанг!— деб қолди Жўра Жуман,— кўнгилда шоир бўлиш орзуси бўлса, ҳозир тилга олган шоирларнинг шеърларини кўпроқ ўқинг, ёд олинг. Хўпми?

— Хўп бўлади.

— Хайр.

— Саломат бўлинг,— дедим-да, шоирона юриш қилиб ташқарига чиқиб кетдим. Соф ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олдим. Маст одамга ўхшаб чалама-чатти қадам ташлаб юриб боряпман. Қаёққа кетяпман, нима учун кетяпман, ўзим ҳам билмайман. Гипини қаранг-а? «Ўқинг» эмиш, дейман ўзимга-ўзим. Нега энди ўқир эканман? Ўқийдиган бўлсам, ўзимизнинг мактабда ҳам китоб тўлиб ётган эди-ку, ўша ерда ўқийверардим-да. Йўқ, мен ўқимасдан шоир бўламан. Шошмай туринг ҳали, ҳурматли Жўра Жуман, мен сизга шоир бўлганимни кўрсатиб қўяман. Сеҳрли қаллоқчам омон экан,

у менга ёрдам беради, албатта ёрдам беради. Шундай-ми, қалпоқчам?

— Шундай,— деган овоз эшитилди қўлтиғимдан.

— Ёрдам берасанми?

— Берганда қандоқ.

— Айт-чи, ишни нимадан бошлашим керак?

— Аввало, меҳмонхонанинг ошхонасига кириб қорнингни тўйғазиб ол,— деб маслаҳат берди қалпоқчам.

Оҳ, қадрдон қалпоқчам, жонимнинг ҳузур! Маслаҳатгўйим! Сен борсан: ғам-ташвишим йўқ, қорним тўқ, устим бут. Балли сенга, омон бўлгур қалпоқчам. Ана шундай ўй-хаёллар билан ошхонага кириб борганимни ўзим ҳам сезмай қолибман.

* * *

Уч-тўрт кунгача қилар ишимни билмай юрдим. Узингизга ҳам маълум ва равшан бўлса керакки, мен уна-

қанги қимматли вақтини бекорга ўтказадиган болалардан эмасман. Бекор қолган кунларимдан фойдаланиб, Мирзачўлда танишганим шоирнинг адресини аниқлаб уйларига йўл топдим. Мақсад — улардан яхши шеър ёзиш йўлларини ўрганиш.

Сайдулло ака ўз шеърларини кўпроқ кечаси, шаҳар халқи оромли уйқуга кетган маҳалда, ҳаммадан яшириб ёзаркан. Шунақанги кўп ёзадики, баъзан тикилиб ўтиравериб зерикиб

кетаман. Эркин Ҳамид бўлса, саҳар чоғида ёзаркан. Жўра Жуман ҳам шоир экан. Уч кунгача пойлаб бораман-у, қай вақтда шеър ёзишини ҳеч аниқлай олмайман. Кейин билсам, ишдан қайтгач тўйиб ухларкан, кейин ўрнидан туриб, шеър ёзишга киришаркан. Тунов куни битта яхши шеъримни ёмонга чиқариб, ҳамма ёғига чизиб ташлагани учун мен ҳам унга жиндак ҳазил қилиб қўйдим. Иш столининг устида турган бир тарелка шоколадини пок-покиза туширдим-да, қоғозларини аста обориб, қўшни хонада пишиллаб ухлаб ётган қизининг ёнига қўйдим. Шоир аста бошини кўтариб бундоқ қараса—тарелкадаги шоколад йўқ.

— Ойиси, шоколадни олиб қўйдингми?— деб сўради у.

— Йўқ, — деди хотини. Кейин, «вой ўлмасам, шоколадни қизингиз ебди. Дилбар, қуриб кетмагур, тур ўринингдан!» деган овози эшитилди. Жўра Жуман ҳам югуриб ўша хонага кирди-ю, қизининг қўлларидан тортиб уйғота бошлади.

— Озроқ есанг бўлмайдимми? — деб сўради уйқусираб турган қизидан.

— Нимани? — сўради қизи.

— Яна тагин нимани дейди-я, — аччиғи чиқиб деди Жўра Жуман, — ҳаммасини едингми?

— Нимани? — ҳеч нарсага тушунмас эди Дилбар.

Эри-хотин тагин қизимиз заҳарланиб қолмасин деб ошхонадан икки банка қатиқ олиб чиқишди.

— Ич! — деди шоир банкани қизининг қўлига тутказиб.

⇔ Ичмайман, ада.

— Ичасан, — шундай деб Жўра Жуман нима иш биландир ташқарига чиқиб кетди. Тагин заҳарланиб қолмай, деб банкалардаги қатиқни ўзим ичиб қўя қолдим.

Шундай қилиб десангиз, шоирларнинг ҳаётига аралашиб кетган эдим. Аммо ҳарчанд қидирсам-да, уларнинг уйдан на қофия, на туроқ, на вазн топдим. Ғаладонини титкилаб кўрдим, шкафларини бирма-бир очдим, китобларни варақладим — йўқ, ҳеч жойда йўқ. Қунларнинг бирида Сайдулло аканинг диванида ёнбошлаб унинг шеър ёзишини томоша қилиб ўтирган эдим. Бошимга ажойиб бир фикр келиб қолди. Сайдулло ака шеърни ёзади, ёзади-да, қоғоз тўлганда уни ғижимлаб деразадан ташқарига ирғитади. Ўша шеърлардан бирини олиб кўрсам, назаримда, қофия, вазн, туроғи бор шеърларга ўхшаб кетди. Нега у бу шеърни ташлаб юборади, ахир унга керак бўлмаса, менга керак-ку? Қофия тополмай гаранг бўлиб юрибман-ку, дедим-да, шеърни олиб ўз кулбамга — меҳмонхонага қайтдим. Кечаси оққа кўчирдим-у, эрталаб оёқни қўлга олиб редакцияга югурдим. Жўра Жуман шеъримни ўқиб ўз одатига кўра аввал оёғимга, кейин қорнимга, энг охирида пешонамга боқиб:

— Қани, қўлни беринг, бир табриклаб қўяй! — деди. — Меҳнат қилганингиз шундоққина кўриниб турибди.

— Ҳа, шеър ёзиш қийин экан, — дедим талтайиб.

— Охирги тўртлик бир оз сустроқ, лекин тузатса бўлади. Ўзим тузатарман. Сиз бораверинг.

— Демак, шеърим газетада чиқади?

— Чиқади.

— Расмим-чи, расмимни ҳам босасизми?

— Нега энди расмингизни босар эканмиз?

— Ахир ойим, йўқ... директоримиз Отажон Азизович кўрсинлар девдим-да... Ҳа, майли. Демак, шеърим босилади, шундайми?

— Навбатдаги сонларнинг бирида беришга ҳаракат қиламиз.

О, ўша кунни мени қувонганимни айтсангиз. Қўчада кетяпман-у, сакраб-сакраб ўйинга тушаман, ашула айтаман, дўппимни осмонга отаман, югураман-еламан.

— Ҳой бола, жинни-пинни бўлиб қолдингми?— дейди бир одам билагимдан ушлаб.

— Шеърим чиқяпти, амакижон, шеърим!

— Шеъринг чиқса, сал у ёқ-бу ёққа қараб юр-да.

— Иложим йўқ, амакижон, иложим йўқ. — Шундай дейман-у, сакраб-ирғишлаб йўлимда давом этаман.

Ўша кундан бошлаб ишларим юришгандан-юришиб кетди. Биринчи шеърим босилиб чиқиши билан мазахўрак бўлиб олдим-да, бошқа шоирларнинг ғижимлаб ташланган шеърларини ҳам редакцияга кетма-кет келтириб беравердим. Шунини ҳам айтиб қўяйки, газеталарда шеър учун катта пул тўлашар экан. Пулим ҳам анча кўпайиб ресторанларда яширинчасига овқат ейиш жонимга тегиб юрган эди, очиқчасига, одамлардек пул тўлаб, керилиб ўтириб овқатланадиган бўлдим.

Ўша қувончим ичимга сиғмай юрган кезларда, негандир, дўстим Орифни тез-тез хотирлайдиган бўлиб қолдим. Рост, у менга кўп яхшиликлар қилган эди. Одамгарчилик қилувди. Мен-чи? Мен уни хафа қилдим, бегуноҳ калтакладим, жонига озор бердим... Хат ёзиб, ундан кечирим сўрашга жазм қилдим. Мана ўша хат:

«Дўстим, Орифбой!

Салом, саломатмисан? Ишларинг жойидами? Умуман олганда, меники ҳам чакки эмас. Энди сенга айтадиган гапим шундан иборатки, жон дўстим, мени кечир. Қаршингда бошимни эгиб турибман. Истасанг юзимга тарсаки торт, истасанг калламга муштра. Аммо кечир, кечир мени. Қалай, яхши юрибсанми? Ўқитувчимиз Қобилов-чи, Отажон Азизович-чи? Уларга айтиб қўй, мен ҳозир катта шоир бўлиб кетганман. Шеърларимни газеталардан ўқиб туришган бўлса керак. Ўша Ҳошимжон Рўзи деган шоир мен бўламан. Ўзлари ҳам энди уялиб қолишгандир. Баттар бўлишсин. Бундан сўнг ҳеч кимга

Ўқимасанг, уй вазифаларини бажармасанг — одам бўлмайсан, деб айтишмайди.

Сингилларим Ойшахон, Донохонлар-чи? Уларни мактабдан қайтишаётганда ҳеч ким урмаяптими? Агар битта-яримтаси шундай қилса, айтиб қўй, борганимда мижиғлаб ташлайман.

Ойижонимни ҳам соғиндим. Кечалари тушимга киради. «Болагинам, ўзимнинг шумшугим, қаёқларда юрибсан, қорнинг очмадим, устинг йиртилмадими?» деб бошларимдан силайди. Ўрнимдан турсам атрофимда ҳеч ким йўқ. Ўтириб олиб йиғ-лайман.

Азиз дўстим, сендан кечирим сўраб қоламан. Айтгандай, ҳалиям футбол ўйнаб турибсизларми? Менинг ўрнимга капитанликка кимни сайладиларинг? Ғулумними? Унинг зарби зўру, аммо оёқни чалиш одати ёмон... Мени кечир. Хайр.

Салом билан шоир Ҳошимжон Рўзи».

Хатни жўнатиб елкамдан оғир тоғ қулагандек енгил нафас олдим. Нега десангиз, унинг олдида ўзимни айбдор ҳисоблаганимдан виждоним азоб чекиб юрган эдида. Ўзи шу виждон азобидан огири бўлмас экан.

Ўша куни редакцияга сўнгги шеъримни олиб бордим. Хонага шундоқ қадам босишим билан Жўра Жуман, «жуда вақтида келдингиз-да», деб қарши олди.

— Тинчликми ўзи? — хавфсираб қолдим мен.

— Тинчлик. Сиз ўтириб туринг, — шундай деб Жўра Жуман ташқарига чиқди-ю, зум ўтмай ўзи билан Сайдулло ака, Эркин Ҳамид, Тошқин Обид, Зоҳид Тўхта деган шоирларни эргаштириб кирди. Уларнинг ҳаммасини танийман.

— Бизнинг газетада босилган «Она ўлка» номли шеърни ўзингиз ёзганмисиз? — сўради Жўра Жуман менга юзланиб.

— Ўзим ёзганман.

— Елғон, — деди Сайдулло ака ўрнидан туриб, — бу шеър меники бўлади, мана оригинали.

— «Пахтакор, сени куйлайман» сарлавҳали шеърни ҳам ўзингиз ёзганмисиз? — яна сўради Жўра Жуман.

— Бўлмасам-чи, — дедим овозимни бир парда юқорилатиб, аммо ишнинг кети хунук бўлишини тушундим ва бошимга қалпоқчамни кийиб, секин жўнаб қолдим.

Кўчага чиқиб бежавотир жойга бориб олгач, қўлимни оғзимга карнай қилиб, адабиёт бўлимининг деразасига қараб қичқирдим:

— Ўзларинг-чи, ўзларинг! Магазинга келган қофия, вазн, туроқларни бизга ўхшаганларга бир грамм ҳам қолдирмасдан олиб қўясизлар-ку!..

ХАЙР, ЗИГМУНД, ХАЙР, ГОНЗЕЛКА

Шоирлик олаמידан қувилгач, меҳмонхонанинг чойшаб, болиш, кўрпа сингари майда-чуйдалари сақланадиган омборида уч кечаю уч кундуз қимирламай ётдим. Қиладиган ишим, ҳасратимни айтиб кўнгил ёзадиган бирор меҳрибон кишим йўқ. Ўз ёғимга ўзим қоврилиб, ўйлаб, ширин-ширин хаёллар суриб ётавердим. Тўрт кун деганда ўрнимдан туриб, бирор ишнинг бошини тутгунча эрмак бўлар-ку, дея меҳмонхонанинг администратори, қоши сичқоннинг думига ўхшайдиган Эътибор Умаровадан ўч олишга тушдим. Нега десангиз, бу хотин порахўр экан. Меҳмонхонада бўш жойлар тўлиб ётган бўлишига қарамай:

— Афсуски, бўш ўрин йўқ, — деб безрайиб тураверади.

— Жон опа, узоқдан келганмиз, ҳеч бўлмаса иккита ўрин топиб беринг, — деб ёлворишади меҳмонлар.

— Икки-уч кунсиз иложи йўқ, — дейди администратор.

Икки-уч кун дегани икки-уч сўм чўзинг дегани. Меҳмонлар гапнинг маъносига тушунса, албатта енг учида уч-тўрт сўм узатишади. Шундан кейин Эътибор Умарова:

— Шарифа, — деб қичқиради кассирга, — меҳмонларга чек ёзиб бер, тўртинчи хонада бўш ўрин борга ўхшайди.

Хуллас, бу Эътибор Умарова деганлари бориб турган порахўр. Бир варақ қоғозга: «Эҳтиёт бўлинг, бутун ишларингизни бир ҳафтадан буён формасиз милиционер кузатиб юрибди», деб ёздим-у, сездирмасдан чўнтагига солиб қўйдим. Бирпасдан сўнг қоғозга кўзи тушиб, опанинг қошлари ўйнаб кетди, кўзлари ола-кула бўлди. Ҳовлиққанча директорнинг олдига кирди. Кейин директор икковлари худди қувламачоқ ўйнаётгандек кетмакет югуриб чиқишди-да, кассир Шарифа опанинг қулоғига нималарнидир шивирлаб, ранги-қутлари ўчганча, совуқ урган помидордек гезаришиб, пастга тушиб кетишди.

Уша куни меҳмонларнинг рўйхати қайтадан кўриб чиқилди. Формасиз милиционерни тополмай, назаримда, роса хуноб бўлишди ҳам. Опа кимдан пул олган бўлса, ҳаммасига: бир сўм олганига икки сўмдан, икки сўм олганига тўрт сўмдан қилиб қайтариб берди. Кечгача ҳаллослаб, оёғи куйган товуқдек ҳар томонга зир югуриб, адойи тамом бўлди. Унинг бу кулгили аҳволини кўриб ич-ичимдан қулдим. Шу баҳона бўлди-ю, кўнглимдаги гашлик тарқаб, сен кўр-мен кўр бўлдим кетдим.

Ташқарига чиқсам, меҳмонхона олдидаги майдончага одам дегани сизмай кетибди. Игна ташласанг, ерга тушмайди. Каттаю кичик бир-бирини итар-итар қилиб ўртага интилади. Суриштирсам, Чехословакиялик машҳур сайёҳлар, Зигмунд билан Гонзелка деган одамлар келишган экан-у, кишилар ўшалар билан кўришиш, қўлларини сиқиб сўрашиш умидида ўртага интилаётган экан.

Бундан бир неча кун аввал газетада бу икки сайёҳ ҳақида мақола ўқиганимда, уларга ҳавасим келганидан

кўзларим чақнаб кетганди. Ушалардек қўрқмас, ўшалардек жасур сайёҳ бўлишни орзу қилиб қолгандим. Жаҳонда булар бормаган мамлакат қолмаган, улар босиб ўтган йўл шунчалик узунки, бир олим ҳисоблаб чиқаман деб ақлдан озиб қолган. Улар ўз кўрган-билганлари ҳақида шунақанги кўп китоблар ёзишганки, ўқиб чиқиш учун нақ ўн беш йил керак бўлади. Улар тезоқар тоғ дарёларидан қулоч отиб сузиб ўтишган, денгизларда бўронларда қолишган, Африка ўрмонларида йиртқич шерлар билан яккама-якка олишганлар, ёввойи одамлар билан бир кўрпада ухлаб қолган пайглари ҳам бўлган. Ҳар биттаси ўн метрдан келадиган бўғма илонлар билан омонсиз жанглар қилишган, ҳа, ҳа, булар чакана одамлар эмас. Уларга ҳамроҳ бўлсанг, обрўйинг чакки бўлмайди, минглаб газеталарда расмларинг босилади, номинг тилларда дoston бўлади.

Ниҳоят икки сайёҳ одамлар тўдасидан ажраб, меҳмонхона томон юра бошладилар. 24-хонага кириб, ечи-ниб, юмшоқ кўрпалар, пар ёстиқлар тўшалган каравотларга чўзилишди.

Қалпоқни кийиб секин ҳузурларига кириб бордим.

— Салом, амакилар.

Зигмунд амаки у ёқ-бу ёққа қараб:

— Гапирдингми? — деб сўради шеригидан.

— Йўқ, қорнинг қулдирагандир, — кулди Гонзелка амаки.

— Гапирган менман! — дедим. Икковлари ҳам ётган ўринларидан туриб, елкаларини қисганча бир-бирларига тикилиб қолишди.

— Сен кимсан, ўзи? — сўради бири.

— Мен машҳур ўзбек сеҳргари Ҳошимжон Рўзи бўламан. — Шундай деб, бошимдан қалпоқчамни олган эдим, негадир икковлари ҳам хахолаб кулиб юборишди.

— Мумкинми,— деди Гонзелка амаки кулгидан

Ўзини аранг тийиб,— сирларингдан биз ҳам хабардор бўлсак?

— Агар мени ўзларингга шерик қилиб олсаларинг,— дедим,— сеҳримдан хабардор қиламан.

— Бажону дил,— деди Зигмунд амаки,— лекин тўхтанг, биз ҳам келишиб олайлик. Сафдош бўлишингиз учун, қандай сеҳрингиз бўлишидан қатъий назар, аввало географияни яхши билиш керак.

— Мен уни сув қилиб ичиб юборганман.

— Баъзи бир саволлар берсам?

— Марҳамат.

— Мана бу картага яқинроқ келинг, дунёдаги энг кичик кўлни кўрсатиб беринг-чи?

Картага шунча тикилсам-да, ҳеч қандай кўлни топмадим.

— Бу ерда кўл йўқ, қуриб қолганга ўхшайди,— дедим.

Зигмунд амаки кулиб юборди.

— Яхши. Энди айтингчи, дунёдаги энг катта кўлнинг номи нима?

— Хотирам ёмон, номларини эсимда олиб қололмайман,— дедим.

— Географияни сув қилиб ичиб юборганман девдлар-ку?

— Географияни яхши биламан-у, картага тикилсам кўзим жимирлашиб кетади-да.

Зигмунд амаки яна кулди ва:

— Қани энди сеҳрни айтинг-чи?— деди.

Мен айтиб бердим. Қалпоқчани кўрсатдим-у, аммо бермай қўлимда ушлаб турдим. Лекин қизиқ, уларнинг ўзи ҳам қалпоқчани сўрамади.

— Бизга ҳам маълум бу қалпоқча,— деди ниҳоят Гонзелка амаки. Лекин, укам, бунинг кераги йўқ. Бу ҳеч бир яхшиликка олиб бормади. Биз одаммиз, одамчасига яшашимиз керак. Сиз эса бориб, ўқишни давом эттиринг. Бу қалпоқчани қаердан олган бўлсангиз, ўша ерга элтиб ташланг. Сиз билимга қизиқинг.

— Илмим бўлмаса ҳам ҳамроҳ қилиб олаверинглар,— деб туриб олдим,— бир кун нафим тегиб қолар ахир.

— Илмсиз ҳамроҳнинг кераги йўқ!— деди сайёҳлардан бири.

— Нега энди керак бўлмас экан?

— Чунки машинамизга ортиқча юк бўлади. Сизнинг ўрнингизга Ўрта Осиё тоғларида яшайдиган ёввойи қўйларнинг терисидан олиб кетсак, Чехословакия университетлари учун ўша фойдалироқ.

— Ҳеч бўлмаса чой-пойларингни қайнатиб бериб юрардим,— дедим.

— Узимиз қайнатамиз,— дейишди.

Хайрлашаётганимизда Гонзелка амаки:

— Ўқишнинг пайдан бўлаверинг, йигитча!— деб қўйди яна.

* * *

Кўчага чиқдим. Бир оз гангиб турдим-да, кейин «Шоликор» стадиони томон йўл олдим. Борсам аллақачон одам ҳеч ёққа сиғмай кетган. Аммо ўйин ҳали бош-

ланмаган. Биринчи қатордаги ҳукумат арбоблари учун ажратилган юмшоқ ўринлардан бирига ўтирмақчи эдим-у, қарасам, дарвозанинг шундоққина ёнидаги дублёрлар ўтирадиган узун скамейка бўш, ўша ёққа ўтиб кета қолдим. Ўйин бошланиши билан меҳмонлар дарҳол ҳужумга ўтишди-да, дарвозамизга бир тўп уриб қўйишди. Шундан кейин ўйин шунақанги қизиб кетдики, агар менга ўхшаб яқинроқдан кўрсангиз, ҳайратдан оғзингиз очилиб қоларди. Меҳмонларнинг ҳимояси жуда зўр экан. Ҳужумчиларимизнинг қилган ҳаракатлари бефойда кетаверди. Ўн минут чамаси тўп қўлдан-қўлга ўтиб турди-да, ниҳоят меҳмонлар уни усталик билан олға суриб кетишди. Чап қанот ҳимоячиси олисдан туриб ўн қанот ҳимоячисига узатди. У бўлса тўпни ҳаволатиб, марказий ҳужумчига оширди. Марказий ҳужумчи кучли зарб билан бу тўпни ҳам эсон-омон тўрга жойлаб қўйди. Ишқибозлар бетоқат бўлиб, ҳар томондан қичқариб, ҳуштаклар чала бошлашди. Меҳмонларнинг тўпни узатиш санъати бизникига қараганда юқори экан.

Томошабинларнинг ҳафсаласи пир бўлди, кўплар ўринларидан туриб, қўлларини умидсиз силтаганларича аста-секин жўнаб қолишди. «Шоликор»нинг ютқазииши аниқ бўлиб қолган эди. Қандай қилиб қалпоқни бошимга кийиб, майдонга тушиб кетганимни сезмай қолибман.

Майдонга тушдим-у, тўпни қўлтигимга қисиб меҳмонларнинг дарвозаси томон ташландим. Одамларнинг назарида тўп ҳавода илон изи ясаб, ўйинчиларга чап бериб, учиб бораётгандек... Орқамдан ҳаллослаганча Геннадий келарди. Дарвозага йигирма метр чамаси қолганда тўпни секин қўйиб юбордим... Оҳ, Геннадийнинг, ўзимизнинг Генканинг зарбини бир томоша қилсангиз эди!

Майдонда қийқириқ, ура садолари янгради. Худди шу пайтда, мен яна бир усталик қилдим. Меҳмонлар-

нинг дарвозабони тўпни ерга қўйиб, кучлироқ зарб билан тепиш мақсадида орқага тисарилган эди, югуриб бориб тўпни олиб олдим-да, шу атрофда ўралашиб юрган Ёқубовнинг оёғига ташладим.

— Удар!!!— деб қичқирди одамлар. Чиндан ҳам кучли зарб бўлди. Меҳмонларнинг дарвозабони тўпни илиб олмоқчи бўлиб, икки қўлини олга чўзганча қиялаб сакраган эди, тўпга етолмади-ю, аммо ўзи худдн сувга сакраган бақадек шалоплаб ерга йиқилди.

Афсуски, гапга унча чечан эмасман. Бўлмаса сизга бу ердаги шодлик-хуррамликни, қулоқларни қоматга келтирувчи бахтиёр қийқириқларни, футбол баҳонасида ёнбошида ўтирган қизларнинг анор юзидан чўлпиллатиб ўпиб олаётган йигитларнинг қувончларини, осмонга минут сайин учирилаётган тўп-тўп каптарлар, зум ўтмай бўшаб турган ҳисобсиз бутилкалар — ҳамма-ҳаммасини сизга таърифлаб берган бўлардим.

Шу пайтда, негадир, мен ўзимни жуда ғалати ҳис қила бошладим. Ахир мен ўз халқимга, кўриб турганингиздек, шодлик, қувончлар келтирдим-ку! Аҳмоқ бўлиб қаёқдаги ишларни орзу қилиб юрибман-а? Демак, менинг ўрним мана шу ерда, стадионда экан! Худди шу ерда, устига ажриқ ётқизилган шу юмшоқ майдончада мен фойдали киши бўла олар эканман. Бир умр футболчи бўлиб қолганим бўлсин! Эшитяпсизми, ҳурматли Отажон Азизович, сиз ҳам, қадрдон ўқитувчим Қобилов, билиб қўйинг, мен футбол оламида шуҳрат қозонмоқчиман!

Белни маҳкам боғлаб яна ишга киришиб кетдим. Зум ўтмай тўпни яна илиб олдим-у, саккиз йил футбол ўйнаб, саккиз йил муттасил югуриб, дарвозага биронта ҳам тўп кирита олмаган Акмал Лазизхўжаевнинг оёқлари остига ташладим. Тўп киритишнинг гаштини бу бечора ҳам бир суриб кўрсин дедим-да. Шундан кейин

командамизнинг ўн бир ўйинчисига иккитадан тўп ташлаб бердим.

Бахт ҳам, бахтсизлик ҳам оёқ остидан чиқади деганлари тўппа-тўғри экан. Агар сўнгги тўпни қўлтиғимга қисишим, бошимга не-не кулфатлар солиб, бир умр мени футболдан жудо қилишини билганимда, зинҳор уни қўлимга олмаган бўлардим.

- Бизнинг майдонга ўтиб кетган тўпни чаққонлик билан ушлаб физиллаганимча меҳмонлар дарвозасига қараб кетаётган эдим, чап томонимдан қарши томоннинг ҳимоячиси ўқдек отилиб чиқди-да, тўпни осмонга тепиб қайтармоқчи бўлди шекилли, кучли зарб билан чап биқинимга тепди. Шилқиллаб ерга тушдим. Ўшанда ҳам қайсарлик қилиб тўпни қўйиб юбормаган эканман, бошқа бири келиб елкам аралаш тепканини сал-пал эслайман. Кейин нима бўлганини билмайман, ҳушдан кетиб қолибман...

Бир маҳал кўзимни очсам, жануб томондан зар кокиллари тараб, маст одамдек чайқалиб-чайқалиб қуёш кўтарилиб келяпти. Нарироқда иккита кампир, бир қўлида челақ, бир қўлида узун сопли супурги, гангур-гунгур гаплашиб атрофни супуриш билан овора.

— Қўшни, кечаги ўйинда кўринмадингизми? — деб сўради новча кампир.

— Кеча чолим белимга кепак қиздириб босасан, деб ўйинга чиқармади, — тушунтирди пакана кампир. — Сиз-чи, қўшпи? Сиз чиқдингизми?

— Кечаги ўйинни кўрмабсиз, дунёга келмабсиз, қўшни. Вой, бунақанги ўйинни, тавба қилдим-ку, худойи таолонинг ўзи ҳам ҳали кўрмаган бўлса керак. Сизга ёлғон, менга чин, қийқириқдан мана шу стадион нақ ёрилиб кетай деди-я.

— Нима бўлди ўзи, тезроқ айтсангиз-чи?

— Бизникилар меҳмонлар дарвозасига 25 та тўп киритишди-я. Энг қизиғи ўйиннинг охирида бўлди. Меҳмонлар ўйин тугаши билан югуриб келиб дарвозабонларни қўлларига кўтариб, осмонларга отишди. Нега ундай қиласизлар деб сўрашса, агар шу ҳушёр бўлмаганда, дарвозамизга элликта тўп кириши ҳеч гап эмас эди, балли шунга! — дейишади денг. Бўлди кулги, бўлди қийқириқ.

Кампирларнинг гапига қулоқ солиб ётиб, у ёқ-бу ёғимни пайпаслаб кўрдим. Иккита қовурғам қаттиқ шикастланган, белим чиқиб кетибди. Афтидан ҳушсиз бўлиб йиқилгапимдан сўнг устимдан у ёқ-бу ёққа роса югуриб ўтишганга ўхшайди — бошим ёрилган, тиззамнинг кўзидан ҳалигача қон оқиб ётибди. Не-не машаққатлар билан бошимдаги қалпоқчамни олиб майкам ичидан осиб олган халтага жойладим-да:

— Холажон! — дея инградим. Кампирлар дарҳол бошимга югуриб келишди.

— Вой, болагинам, қаёқдан пайдо бўла қолдинг? — сўради новчаси.

— Шу ерда эдим.

— Вой ўлай, қўшни, бола бечоранинг ҳамма ёғи қонку! Қани, ўрнингдан тур-чи, ўғлим.

— Туролмайман, белим чиқиб кетган.

— Вой шўрим! Ҳой, қўшни, югуринг, скорий помош чақиринг! Болам бечора-ей! Кимнинг ўғлисан ўзи?

— Мусофирман, холажон. Ҳеч кимим йўқ.

— Онагинанг айлансин! — Кечаси безориларнинг қўлига тушибсан-да.

Йигирма минутлардан сўнг мени ўлик ташийдиган усти берк машинада касалхонага олиб кетишди. Ёнимда дағал қўллари билан бошларимни силаб, кўзларимга термилиб новча кампир борарди.

ИНЖЕНЕРМАН, ИНЖЕНЕР!

Икки ойдирки, касалхонада ётибман. Каравотим шундоққина деразанинг тагида, бор-йўғи икки кишимиз. Эшикнинг олдида, кираверишдаги ўринда Саид ака ётади. Жуда қизиқчи одам. Кулдиргани-кулдирган. Қурилишда ишларкан, ўзи Социалистик Меҳнат Қаҳрамони-ку, аммо юлдузипи ҳечам тақмайди. Агар ўшанақанги юлдуз менда бўлганда жон-жон деб халатимнинг устидан тақиб олган бўлардим. Ишхонасида ҳам обрўйи зўр бўлса керак, уни кўргани нуқул шоирларга ўхшаб мовут шляпа кийган, қорни катта одамлар келади. Бирови товуқ пишириб келади, бирови узум, олма ташлаб кетади, гул кўтариб келганлари ҳам кўп. Пиширилган товуқ келган кун, Саид ака қандай бўлганини билмайман-ку, аммо мен ич-ичимдан севиниб кетаман. Нега десангиз, Саид ака парранда гўштини унча хушламас экан, нуқул менга узатади.

Уни кўргани ҳамма келади, жағи-жағига тегмай гапирадиган хотини, кўзи менга тушиши билан қўрққанидан йиғлаб қочадиган Ҳасан, Ҳусан исмли ўғиллари, бирга ишлайдиган ёр-биродарлари — иш қилиб ёнидан одам аримайди. Ҳасан билан Ҳусан менга Жирафа деб ном қўйишган. Касалхонага тушган куним эртасига бундай қарасам, мени ёш болаларга қўшиб қўйишибди. Бири йиғлайди, бири тўполон кўтаради.

— Қалпоқчам, қалпоқчам, бўйимга-бўй қўшиб бер, — дея илтимос қилдим.

— Белинг гипсда-ку, қандай қилиб қўшаман, — деди қалпоқчам.

— Бир иложини қил.

— Бўйнинг чўзилиб кетади-да.

— Майли.

— Оёғинг узайиб кетади-да.

— Майли.

Бир маҳал бундоқ қарасам, бўйним уч қаричча чўзилиб кетибди.

Уша куни кечаси мени Саид аканинг ёнига олиб ўтишди. Шу йўсин икковимиз ҳамхона бўлиб қолдик. Ундан ҳол-аҳвол сўрагани, ҳали айтганимдек ҳамма келади, менинг эса йўқлайдиган кишим йўқ. Кун бўйи етимчадек кўзимни мўлтиллашиб эшик пойлайман. Сўроқлаб орқамдан ҳеч ким келмаслигини биламан-у, шундай бўлса ҳам аллакимнинг келишидан умидворман. Оҳ, ҳозир сингилларим бўлармиди! Акажоним, сизга нима бўлди деб кечалари бошимда ўтириб чиқишмасмиди, зирқираб оғриётган оёқларимни биттадан бўлиб олиб уқалашмасмиди? Ойижоним-чи, мени шу аҳволда кўриб, биламан, аввал жиғибийрони чиқиб бир уришарди-да, кейин иситмаси ловиллаб турган пешонамдан ўпарди, сочларимни силарди. Мана, кеч ҳам кириб қолди. Ҳозир ойижоним повиллатиб сигир соғаяпти. Бир нафасдан сўнг чўтир юзли шофер машинасини ҳайдаб, бидонларни қалдиратиб келади-да, сутларни олиб районга жўнайди. Ойим ҳовлиқиб уйга келади, атрофга қарасаки, мен йўқ, ҳамон қайтмаганман. Йиғлай-йиғлай манқалга ўт ёқади. Кўча эшик олди-да, мотоцикл овози эшитилгандек бўлди. Бу — дадам албатта!

— Дадажон, дадажоним! — деб қичқириб юбордим. Саид ака хаёл суриб ўтирган экан, чўчиб тушди.

— Ие, куёв бола, нега йиғлаяпсиз?

— Йиғлаганим йўқ, шунчаки... ўзим машқ қиляпман.

— Йиғининг ҳам машқи бўлармикан?

— Бўлади-да.

Иккимиз яна жим бўлиб қоламиз. Мен деразага тикилиб, қушчаларнинг сайрашини, дарахтдан-дарахтга сакраб ўтишларини томоша қиламан.

— Шундай қилиб, куёв бола, инжеперман денг? — секин сўрайди Саид ака.

Саид аканинг машҳур қурувчи эканлигини эшитиб, зора ўша атрофда бирон шуҳрати тезроқ чиқадиган, каттароқ иш топилиб қолса, деган умидда ўзимни қурувчи инженер қилиб танитган эдим.

— Ҳа, инженерман, — деб қўяман.

— Институтни бу йил битирдингизми?

— Ҳа, бу йил битирганман.

— Ҳаммаси бўлиб бир ҳафта ишладингиз холосми?

— Ҳа, бир ҳафта.

— Қурилишда, ука, эҳтиёт бўлиш керак.

— Нимасини айтасиз, — дейман енгил уҳ тортиб, — ўзим қураётган уйнинг у ёқ-бу ёғини кўрай, деб томига чиққан эдим, оёғим тойиб кетди-да.

— Лекин, ука, коллективингиз менга маъқул бўлмади. Икки ойдан буён лоақал биттаси ҳолинг не кечди, деб сўраб келмади-я! Бунақанги коллективнинг боридан йўғи.

— Шунинг учун ҳам ўша ердан кетмоқчиман-да.

— Хўп десангиз, мана бизга боринг, қурувчи инженер анқонинг уруғи бўлиб турибди ҳозир. Боринг, биргалашиб ишлаймиз, билмаганимизни бир-биримизга ўргатамиз.

— Бориб кимга учрашаман?

— Биргалашиб борамиз, ўзим ўртада тураман. Бош инженеримиз ёшларни жони дилидан яхши кўради.

Олтмиш тўрт кун деганда Саид аканинг тош тушиб мажақланган оёғи тузалиб, қўлтиқтаёқсиз, ҳеч кимнинг кўмагисиз бир ўзи юриб чиқиб кетди. Уй адресини қолдириб, тез-тез келиб ҳолимдан хабар олиб туришга ваъда ҳам берди.

— Тезроқ чиқишнинг пайдан бўлаверинг, — деди у хайрлашаётганда. — Сиз билан бизга ярашмас экан.

Иш масаласида эса кўнглингиз тинч бўлсин, ўзим гаплашиб қўяман.

Саид ака кетгач, ўн уч кун деганда мени ҳам чиқарадиган бўлиб қолишди. Бечора Саид ака менга бошдан-оёқ янги сарпо қилиб, ўз «Волга»сини ҳайдаб келибди. Мендан қўрқиб қочадиган ўғиллари бир дастадан гул кўтариб олишган.

— Ие, амаки, бўйнингизнинг қолгани қани? — деб сўради Ҳасан.

— Вой, амаки, тагин сиз бошқа одам бўлманг? — сўради Ҳусан.

Гипсдан чиқишим билан қалпоқчамга ёлвориб бўйним билан оёғимни бир оз қисқартириб, асли одам ҳолига келиб қолган эдим.

— Йўқ, мен ўша Ҳошимжонман, — тушунтирдим болаларга, — фақат дард тортаверганимдан бўйним чўзилиб кетган эди-да.

Саид аканинг «Волга»сида жимгина боряпмиз. У рулда ўтиргани учун юзи кўринмайди, нима тўғрисида ўйлаганини билолмайман. Ҳасан билан Ҳусан йўл бўйи дадаси қурган иморатларни санаб боряпти. Мен бўлсам Саид ака, унинг менга кўрсатган чексиз меҳрибонликлари борасида ўйлайман. Касалхонадалигимда овқатимдан хабардор бўлиб турди, яхши гаплар айтиб кўнглимни кўтарди. Мана бугун кийим-бош қилиб кепти, уйига олиб кетяпти, ишга жойлаб қўймоқчи. Бу ўзи қанақа одам, нега бунчалик сахий? Уйлаб ўйимга етолмайман. Катта бўлсам, дейман ўзимга-ўзим, мен ҳам одамларга яхшилнклар қиламан, касалхонада ётганлардан кўнгил сўраб тураман...

Саид акаларнинг уйи шаҳарнинг чеккасида экан. Участка янги қурилганга ўхшайди, кўча томони ҳали сувалмаган. Дарвозага бўр билан «Ҳасан-Ҳусан» деб

ёзиб қўйишибди Ичкарига киришим билан оғзим очилиб қолди. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, аммо лекин мен бунақанги данғиллама участкани ҳалигача кўрган эмасман. Ҳатто колхозимизнинг раиси Носир аканинг уйи ҳам бунинг олдида ип эшолмайди. Бу ерда ҳамма нарса механизациялашган: приёмник, телевизор, телефон, холодильник, кир ювадиган машина, газ қозон, нариги уй билан бериги уй ўртасида ҳам телефон алоқалари ўрнатилган. Ҳатто умивальникда ҳам кнопка. Қўк тугмани боссангиз, иссиқ сув келади, сариқ тугмани боссангиз, қайноқ сув келди. Икковининг тагидан босган эдим, илмилик сув жилдираб туша бошлади.

Хонадоннинг эркатой ўғли бўлиб дармонга киргунча шу ерда қолиб кетдим. Бир-икки марта стадионга ҳам бориб келдим албатта. Лекин ичига киришга юрак қурғур бетламади.

Фотима келинойим Саид акадан ҳам меҳрибон экан: «ўғлим, тезроқ тузалинг», деб тухумлар пишириб беради денг, гўштлар қовуриб берган кунлари ҳам кўп бўлди. Тани-жони соппа-соғ йигитлардан эмасманми, ўн беш кун деганда нақ тойчоқдек гижинглаб кетдим.

* * *

Бир юзу эллик учинчи қурилиш трестининг ўн тўртинчи участкасига инженер этиб тайинландим. Ўша кунларда комсомол-ёшлардан зарбдор бригада тузиб, инженерни қаяқдан топсак экан, деб бошлари қотиб туришган экан. Трестнинг беш инженери мени кўриши билан:

— Қадамларига ҳасанот, азизим,— деб қўлларимни қаттиқ қисди. Бу гапларга яхши тушунмасам ҳам одоб юзасидан бирон нарса дейишим керак-ку, деган ўй билан лаби-лунжимни энди йигиштираётган эдим, бош инженер:

— Ҳожати йўқ, ҳожати йўқ, азизим,— деб қўлимни яна ҳам қаттиқроқ қисди,— ҳамма гапни Саид ака айтиб берганлар. Биз учун бу кишининг ҳар бир сўзи олтин. Фақат, азизим Рўзиев, ишга қачон тушмоқчисиз? Шуни айтсангиз бас.

— Эртадан туша қолай.

— Муваффақият тилайман, азизим!— деди бош инженер.

Уша куни қимматли вақтни қўлдан бой бермаслик учун бирон тажриба ўрганарман деган ниятда қурилиш объектларини кўздан кечириб чиқдим. Ҳай-ҳай, бу ердаги қурилишлар шунақанги авж олганки, шунақанги авж олганки! Бир ёқда кинотеатр биносига сўнгги пардоз бериляпти, бир ёқда шошилиб болалар боғчаси қуриляпти. Турар жой биноларининг қаватлари шунақанги кўпки, тепасига қарасанг дўппинг тушади. Бугун-эрта шу атрофда мен қурган иморатлар ҳам қад кўтариб, ҳуснини кўз-кўз қилиб туради. Ҳа, ҳа, албатта шундай бўлади. Ана ундан кейин ўтган-кетган йўловчилар:

— Шошманг, шошманг,— дейди шеригининг енгидан тортиб,— бу гўзал иморатларни ким қурган?

— Фарғона томондан келган машҳур инженер Ҳошимжон Рўзиев қурган.

Ана шундай ширин хаёлларга берилиб бир куннинг ўтганини сезмай қолибман. Эртасига эса, ҳурматли ўртоқлар, инженерлик фаолиятим қизигандан-қизиб кетди.

Етмиш кишидан иборат қурилиш бригадасига бошчилик қилишим керак эди. Бош инженер Олимжон Олимжонович:

— Мана бу сиз қуришингиз керак бўлган 71-уйнинг проекти,— деди деворий газетага ишлатиладиган қалин қоғозни қўлимга бериб,— мана бу эса, азизим, генплан.

Қурилиш объектингизни мана шуларга қараб белгилаб олаверасиз. Менга саволингиз йўқми?

— Тушунарли, азизим,— дедим иккинчи қогозни ҳам унинг қўлидан олиб.

Олимжон Олимжонович кетгач, қоғозларнинг гоҳ унисига, гоҳ бунисига тикилиб, анча вақтгача хуноб бўлиб ўтирдим.

— Ўртоқ инженер, ишга қачон тушамиз?— сўради ишчилардан бири.

— Ҳозир. Мен проектларни бир ўрганиб олай,— дедим сир бой бермай.

Бригаданинг ҳамма аъзоси асосан ёшлар. Ораларида қоп-қора сочларини қизил дуррачалар билан тангиб олган ой юзли қизлар ҳам ўтирибди. Шу пайт бошимга ажойиб бир фикр келди-ю, сеvingанимдан қарсак чалиб юбораёздим.

— Илгари қурилишда ишлаганлар борми?— деб сўрадим. Ўн бештаси қўл кўтарди. Сеvingимга сеving қўшилди. — Иш бошлашдан аввал сизлардан имтиҳон олмақчиман.

— Марҳамат!

— Қани, айтингчи, қўлимдаги қоғозларнинг қайси бири проект-у, қайси бири генплан?— Қоғозларни баланд кўтардим. Ёнгинамда ўтирган жингалак сочли йигит:

— Ўнг қўлингиздаги проект, чап қўлингиздаги генплан,— деб жавоб берди.

— Молодец!— дедим.— Қани, ким айтади, қурилишнинг биринчи иши нимадан бошланади?

— Фундаментнинг ўрнини қазишдан,— деган овозлар эшитилди ҳар томондан.

— Фундаментнинг чуқурлиги қанча бўлиши керак?

— Проектда кўрсатилганидек.

Шунга ўхшаш саволларни кетма-кет беравердим, шунга ўхшаш жавобларни ҳам кетма-кет олавердим.

Бир маҳал бундай қарасам, апча-мунча нарсадан хабардор бўлиб, ақлим тўлишиб қолибди. «Қани энди ишга, ўртоқлар!» деб юбордим.

Лекин иш деганининг ҳам чангини чнқарвордик-да. Бир кун ўтар-ўтмас фундаментнинг ўрнини қазиб қўйибмиз-а! Қурилиш объектининг шундоққина ёнгинасига брезентдан палатка тикиб олдим. Ётиш-туришим шу ерда. У ёқ-бу ёққа югуриб вақтингиз кетмасин, деб телефон ҳам тушириб беришган. Баъзан Олимжон Олимжонович:

— Ало, бу ким?— деб қолади.

— Инженер Ҳошимжон Рўзиев,— дейман.

— Э, салом азизим, ишлар қалай боряпти?

— Жойида!

— Тахминан неча проценти бажарилди?

— Яқинда юз бўлади!

— Баракалло, офарин! — дейди Олимжон Олимжонович.— Шунинг учун ҳам ёшларни яхши кўраман-да! Ёшлар олов қалблар, ёшлар — бургутлар, ёшлар... Эҳ ёшлигим!.. Лекин, азизим, бу ёғига ҳам бўш келмайсиз.

Ўйгирма бир кун деганда ўттиз саккиз хонали етиш биринчи уй битиб фойдаланишга топширса бўлаверадиган даражага келиб қолди. Оҳ, ўша кунги менинг қувончимни айтсангиз!

Қабул маросими тантаналироқ ўтиб, шуҳратим Фарғона томонларга ҳам борсин деган умидда, жуда кўп ташкилотларга қўнғироқ қилдим, вакиллар юборишини сўрадим. Эртасига, ўзим кутгандек, ҳамма ёқни шляпа кийган басавлат одамлар босиб кетди. Шаҳар ижроия комитетидан кўзойнакли ўртоқ Қурбонов, газетадан бўйнига фотоаппарат осган новча бўйли ўртоқ Иброҳимов, трестимизнинг гапирганда «та-аак» деб гапирадиган бошлиғи ўртоқ Маликов милициядан жамики мили-

ционерларнинг каттаси ўртоқ Тошматов — ҳамма-ҳам-малари етиб келишди.

— Бошладикми?— деди Олимжон Олимжонович комиссия аъзоларига мурожаат қилиб.

— Та-аақ, бошладик!— деди ўртоқ Маликов.

Учтадан-тўрттадан бўлиб уйнинг сифатини текширишга тушиб кетишди.

— Ие,— деди Олимжон Олимжонович ҳайрон бўлиб,— уйнинг канализацияси қани?

— Канал нима қилади бу ерда?!— дедим аччиғим чиқиб.

— Расво қибсиз-ку!— деб бақирди бош инженер.

Шу пайт нариги томондан ҳам комиссиянинг бир группа аъзоси ҳовлиққанча келиб қолди.

— Уртоқлар, уйни қабул қилолмаймиз,— деди биттаси,— хоналарнинг кўпи қийшиқ.

— Нега энди қийшиқ бўлар экан? Узингиз қийшиқ,— дедим баттар жаҳлим чиқиб. Аммо гапимни тугатмасимдан ташқаридан ҳам комиссиянинг икки аъзоси қаҳ-қаҳ отиб кулганча келиб қолди. Улардан бири тўпланиб турганларга ниманидир айтган эди, уларнинг ўртасида ҳам гуриллаб кулги кўтарилди.

— Бу уй бўлмапти, кўчага кўприк бўлибди.

— Жиноятчи!— деди вакиллардан бири.

— Бракчи!— деди бошқаси қўлини бигиз қилиб.

— Қамаш керак!— деб ўшқирди горисполком вакили,— ушланг уни, ўртоқ Шерматов.

Сеҳрли қалпоқчамни секин бошимга кийдим-у, кўздан ғойиб бўла қолдим.

Қаёққа бораман? Энди қайси даргоҳдан бошпана ахтараман?

Албатта Саид аканинг ёнига боришим, ҳамма гапни очиқ айтиб, менга шунча яхшилик қилган, ўз дадамдек бошимни силаган бу меҳрибон одамдан яна маслаҳат

сўрашим керак. Қалпоқчамни олиб, олтинчи синф ўқувчиси Ҳошимжон Рўзиев ҳолига қайтдим-да, бориб кўк дарвозали ҳовлининг тугмасини босдим.

Саид аканинг ўзи чиқиб келди.

— Салом,— дедим кўришиш учун қўлимни чўзиб.

— Нима?

— Салом деяпман.

— Ҳасаннинг сен билан ўйнагани вақти йўқ, бор ишингни қил,— деди Саид ака мени танитай.

— Мен... мен, мени танимадингизми?— дедим дудуқланиб.

— Сен кимсан ўзи?

— Мен — Ҳошимжонман, Ҳошимжон Рўзиев.

— Бор ишингни қил. Битта Ҳошимжоннинг шарманда қилиб қочгани ҳам етар. Энди сен бормидинг. Бор, Ҳасан бугун ўйнамайди.

Дарвоза олдида узоқ туриб қолдим.

АРТИСТ ҲАМ БУЛДИМ

Яна иш ахтариб юрибман. Кўнглимда хафагарчиликдан асар ҳам йўқ. Нега энди хафа бўлар эканман? Нима, иморат кўчага кўндаланг тушиб қолган бўлса айб мендами? Ўзларидан кўришсин. Бундан кейин бировни ишга оладиган бўлишса суриштириб, маълумотини текшириб, сеҳргарми-сеҳргар эмасми, мана шуни ҳам аниқлаб, кейин олишсин-да.

Шундай қилиб, яна иш ахтариб юрибман. Бу шаҳарда ишга киришдан осони йўқ экан. Газеталарнинг тўртинчи бетига катта-катта ҳарфлар билан: «Ишга таклиф қиламиз», деб эълонлар босишади. Ундан кейин трамвай, троллейбусларнинг остановкаларидаги симёфочларга ёпиштирилган қоғозларга қараб ҳам, қаерда

қанақа иш борлигини билиб олса бўлади. Ана шундай қоғозларнинг бирида: «Қўғирчоқ театрига артистлар керак. Ишлашни хоҳловчилар уйжой билан таъминланади. Мояна ишбай асосида. Справка олиш учун кундуз соат 2 дан сўнг кадрлар бўлимига мурожаат қилиш мумкин. Дирекция», — деб ёзилган экан.

Бундай қарасам, теппамдаги соат ўн минути

кам икки. Уқдек учиб кетдим.

Беш минути кам иккида тўппа-тўғри директорнинг кабинетига кириб бордим. Тўғридаги креслода ёш бола десам ёш болага, катта киши десам катта кишига ўхшамайдиган бир одам ўтирибди. Креслода ўтирибди-ю, оёғи ерга етмайди. Қоп-қора соқоли кўксига тушиб турибди. «Ишқилиб, менга ўхшаш сеҳрар бўлмасин», деб қўйдим ичимда. Шу пайт девларникига ўхшаш йўғон овоз билан:

— Хизмат, йигитча?— деб сўраб қолди.

— Кечирасиз, менга директор керак,— дедим.

— Директор мен бўламан.

— Ҳалиги... мен иш сўраб келувдим.

— Қанақа иш?

— Иш-да. Эълонда ёзиб қўйибсизлар-ку, ўшанақа иш.

Директор оёқларини питирлатиб, бир амаллаб креслодан тушди-да:

— Укажон, бу театр ёшлар театри бўлса ҳам, томшаларимизни асосан ёшлар кўрса ҳам,— деб тушунтира бошлади,— бизда катта одамлар ишлайди. Сизни ишга қабул қилолмайман. Сиз ҳали ёшсиз, театршунослик институтини ҳам битирмаган кўринасиз. Артистлик осон иш эмас. Унга талант, қобилият керак. Артистларимиз кўпроқ ҳайвонларнинг образларида чиқишади: пайти билан ит бўлиб улишади, лозим бўлганда сигир бўлиб маърашади, эчки бўлиб тоғдан-тоққа сакрашади.

— Мен ҳам ўшалардек бўла оламан,— деб оёғимни тираб туриб олдим. Директор бориб ўрнига ўтирди-да, бошини бир томонга хиёл солинтирганича ўйланиб кетди. Кейин менга юзланиб:

— Қани, бир ит бўлиб вовилланг-чи?— деб қолди.

— Қанақа ит бўлай?

— Масалан... нима десам экан? Сиз, айтайлик, қари итсиз, кун бўйи кўчада, дарвоза ёнида ётасиз, ўтган-кетган билан ишингиз йўқ. Ҳамма нарса жонингизга теккан. Фақат сизни тинч қўйишса бас. Лекин ёш болалар сизга кун бермайди: тошми, бақлажондан бўшаган консерва қутисиними, отиб туришади. Қани уйғоқми-канми, деб жунингиздан тортиб ҳам кўришади. Мана, бир йўловчи беҳосдан этигининг пошнаси билан думингизни босиб олди. Сиз шунда қандай муомала қиласиз?

— Бошимни кўтариб «ирр...» дейман-да, яна ётавераман,— дедим шоша-пиша.

— Баракалло!— деди директор хурсанд бўлиб,— тарбияласа, сиздан ажойиб артист чиқади.

Бир ой синаб кўриш шарти билан қўғирчоқ театрига қабул қилишди. Мояна эса, эълонда кўрсатилгандек, ишбай асосида. Энди ҳамма нарса ўзимга боғлиқ бўлиб қолган эди. Эртасига театрнинг бош режиссёри Оқил Турғунов билан учрашдим. Ўша кунлари ҳайвонлар тўғ-

рисидаги бир спектаклни сахнага қўйишаётган экан. Менга ўз-ўзидан ит ролини беришди.

— Қани, она ит бўлиб бир вовилланг-чи.

Вовиллаган эдим, овозимнинг нимасидир режиссёрга ёқмади.

— Бўлмайди,— деди у бошини чайқаб,— она ит овозидаги майинликни беролмаяпсиз. Қани бошқатдан вовилланг.

Яна вовилладим.

— Йўқ,— деди режиссёр ҳафсаласи пир бўлгандек қўлини силтаб,— назаримда, сиздан артист чиқмайди-ганга ўхшайди.

— Нега энди чиқмас экан, чиқади!— дедим.

— Менга қаранг, йигитча,— куйиб-пишиб гап бошлади Оқил Турғунов,— театримиз хозрасчётга ўтган. Агар спектакль сифатсиз ўтса, томошабинлар қайтиб театрга тушмайдиган бўлиб кетади. Спектаклни жонли, қизиқарли қиладиган эса, сиз билан биз. Сахнада вовиллаганингизда кишилар сизни Ҳошимжон Рўзиев, деб ўйламасин, балки ҳақиқий ит деб ўйласин. Тушунарлими, йигитча?

— Тушунарли.

— Боринг машқ қилинг. Бир ҳафтадан сўнг учрашамиз.

Дарҳол шаҳарнинг чеккароғидан холироқ бир жойни ижарага олдим-у, машқни бошлаб юбордим. Кўча эшигига: «Эҳтиёт бўлинг! Ҳовлида қопағон ит бор!» деб ёзиб қўйдим.

Бирон касбни чин юракдан севиб қолсанг, унинг машаққатлари жонга ҳузур бағишларкан. Машқларга шундай берилиб кетдимки, гоҳида кечалари ҳам уйқум келмайди денг. Бир ҳафта ўтар-ўтмас ҳақиқий артистнинг ўзи бўлдим-қўйдим.

Режиссёримиз вовиллашимни эшитиб, худди ёқимли

музика тинглагандек эриб кетди. Елкамга қўлини қўйиб:

— Мана энди ҳақиқий артист бўлибсиз,— деди.

Уша кундан бошлаб оз-оз саҳнага ҳам чиқа бошладим. Қелишиб олганимиздек ишим «издельный», бир марта «вап», деб қўйсам, икки тийин оламан, икки марта сига тўрт тийин. Баъзида уч сўм-тўрт сўм ишлаб қайтган кунларим ҳам бўлади. Чўнтагингда пулинг кўп бўлса, ташвишлардан холи бўларкансан. Шу кунларда қайғу нима билмайман, оғзимдан ашула тушмайди. Ундан кейин ҳар хил режалар ҳам тузаман. «Агар дейман,— ўзимга-ўзим,— шу йўсин пул ишлаб бораверсам, ойнинг охиригача тўплаган пулимга совға-салом олиб, уйга жўнатсам ҳам бўлади.

Аммо режалар тузишга туздим-у, амалга оширишга келганда, ишни яна ўзим бузиб қўйдим. Театримизда Қарим ака деган лайлак уяга ўхшатиб соч қўйган, худди шамолда қолган теракдек лапанглаб юрадиган, новча бир артист бор эди. У доим бировларнинг гийбатини қилиб юрарди. Обруйим кун сайин ўсиб бораётганини кўриб, менинг шаънимга ҳам ҳар хил тухматлар ёғдира бошлади. Мен эмиш, ҳар куни чойхонага чиқиб «ўртоқлар, қўғирчоқ театрдаги нарсаларнинг ҳаммаси ёлгон. У ерда биронта тирик ит ҳам, биронта тирик парранда ҳам йўқ. Ҳаммасини менга ўхшаган артистлар ўйнайди. Агар ҳақиқий ҳайвонларни томоша қиламан десанглар, ҳайвонот боғига боринглар. Пул тўлаб қўғирчоқ театрига тушиб юрманглар!» деган эмишман. Директоримиз Сарвар Мираъзамов мени ўз кабинетига чақириб «Ҳали шунақами?»— деб сўради.

— Нима шунақами?— сўрадим мен.

— Чойхонада нима деб лақилладингиз?

— Ҳеч нарса деб лақиллаганим йўқ.

— Бўлмаган гап, сиз театримизга қарши пропаганда

юритгансиз! Мен сизни тарбиялайман, одам қиламан, шу йилнинг ўзидаёқ театр институтига киритиб қўяман, деб яхши ниятлар билан тарбиямга олган эдим. Сиз бўлсангиз қаёқдаги бўлмаган гапларни қилиб юрибсиз...

— Елғон. Мен ҳеч кимга ҳеч нарса деганим йўқ.

— Елғонми?— директор Қарим акани чақиртириб келди-да,— қани, Қаримжон, айтинг-чи, бу йигит чойхонада нима деб вақиллади?— деди.

— Оғзига нима келса шуни деди. Ҳали Сизга айтдим-ку, бу бола ҳаммамизни шарманда қилади,— деди Қарим ака.

Шу билан менинг гапим инobatга ўтмай қолди. Директор мени қаттиқ огоҳлантирди. Иккинчи марта бу одатимни такрорласам, театрдан ҳайдаладиган бўлдим. Ташқарига чиққач:

— Бу нима қилганингиз? — сўрадим Қарим акадан.

Қарим ака тилни чиқариб, қиқирлаб кулди-ю, ҳеч нарса демади. «Ҳа, сеними!» деб кўнглимга ҳам тугиб қўйдим.

Кечқурун навбатдаги спектакль ўйналиши керак эди. Мен кенг яйловларда ёш чўпон билан қўй боқаман, эгамнинг ортидан думимни ликиллашиб, баъзан оёғига бошимни суркаб, эргашиб юраман. Қўйлар дам олгани ётганда, чўпон уларнинг ёнига мени қоровул қилиб қолдиради-да, ўзи овул томонга кетади. Шу пайт қаёқдандир тишларини такиллашиб, оч бўри — Қарим ака пайдо бўлиб қолади. У янги туғилган барра гўштли қўзичоқ ёнига келиб:

— Сени ҳозир ейман! — деб оғзиларини катта очди.

— Қоплонжон, ёрдам бер! — деб қичқиради қўзичоқ.

Шунда мен, яъни Қоплон бўрига — Қарим акага ташланаман. Иккимиз ўртамизда омонсиз олишув бошланади. Охирида, мен бўрини бўғиб ўлдиришим керак.

Мана, спектакль ҳам бошланди. Залга одам сифмади.

Еш чўпон менга бир парча гўшт бериб, бошимни силаб, ўзи овул томонга жўнаб кетди. Саҳнада оч бўри — Карим ака пайдо бўлди.

— Қоплонжон, ёрдам бер! — деб қичқирди қўзичоқ.

Бир сакраб ўрнимдан турдим-да, сеҳрли қалпоқчамни бошимга кийиб, оч бўрига ташландим: бетидан, қўлидан, кўкрагидан—дуч келган жойидан тишлайвердим. Бечора Карим ака қочгани жой тополмай қолди.

— Қутқаринглар! — деб қичқирди ниҳоят у. Бизни ажратиш учун саҳнага артистларнинг ҳаммаси югуриб чиқишди. Лекин мен кўзга кўринмас эдим, елкасига миhib олиб Карим акани ҳамон кийнардим.

— Яна бировга туҳмат қиласанми? — деб сўрадим.

— Тавба қилдим, вой дод! Ажратинглар! — деб Карим ака жон ҳолатда ўзини залга, томошабинлар орасига урди. Қий-чув, тўполон кўтарилди, ҳамма ўрnidан туриб ташқарига қочиб чиқа бошлади. Ун минут ўтар-ўтмас театрда артистлардан ўзга ҳеч ким қолмади. Салдан сўнг эса, ўзим ҳам чиқиб кетдим.

ҚАЕРДАСАН, МАКТАБИМ?

Сафарга чиққанимдан буён кўп ажойиботларни кўрдим, кўп ғаройиботларнинг гувоҳи бўлдим. Хурсанд бўлган кунларим бўлди, хафа бўлган кунларим бўлди. Аммо ҳеч қачон бугунгидек кўнглим ўксимаган, бугунгидек хўрлигим келмаган эди. Ойижонимни ҳам соғинганман, сингилларим кўз ўнгимдан нари кетмай қолишди, бирга ўқиган ўртоқларим: малла сочли Ортиқвой, дарсда ухлаб ўтирадиган Шокиржон ҳамма-ҳаммаларини соғиндим, кўргим келиб кетди. На чора? Шоир бўламан дедим, расво бўлдим. Инженер бўлдим — қамалишимга сал қолди. Сайёҳ бўламан дедим, — ярамадим.

Қалпоқчам, эй, сафарларда ҳамиша йўлдошим, мас-лаҳатгўйим! Қани, ўзинг айт-чи, нега мен ҳеч бир мақсадимга эриша олмадим?

— Чунки илминг йўқ эди, — деди қалпоқчам. Уқининг керак эди.

— Нима?

— Ҳа, ҳа, ўқитувчинг Қобилов, сеvimли директоринг Отажон Азизовичларнинг гапига қулоқ солишинг керак эди.

— Сен ҳали мени чалғитиб юрган экансан-да? Алдабсан-да?!

— Йўқ, алдамадим, чалғитмадим. Фикрларинг хато эканлигини тушуниб олгин, деб қўлимдан келганча кўмаклашдим, ёрдамимни аямадим. Оч қолсанг овқат бердим, устинг йиртилса кийим-бош бердим. Фақат сен ўз хатонгни тушуниб олгин дедим.

Секин ўрнимдан туриб, юз-қўлимни ювдим. Тўйиб овқатландим. Қорнинг тўқ бўлса, миянги яхши ишлайди деганлари рост экан. Қорним тўйгач, миям ҳам ёғланган мотордек ишга тушиб кетди. Дарҳол совға-саломлар олиш учун магазинларга қараб югурдим. Синглим Донохоннинг қўнғир сочига, деб оқ лента, Ойшахонга олти хоналик чарм папка, ойимга кўк шоҳи дурра-ю, дадамга жун қўл-

қоп харид қилдим. Ҳурматли ўқитувчим Қобилов билан Огажон Азизовични ҳам қуруқ қўймадим албатта. Бирига авторучка-ю, иккинчисига гул соладиган ваза олдим.

Қандай қилиб поездга чиқиб олганимни ўзим ҳам билмайман. Хайр, эй, қадрдон шаҳар! Шляпа кийган шоирлар, гапга уста артистлар, сизларга ҳам хайр, яхши қолинг! Саид ака, меҳрибон Саид ака, сизнинг олдингизда қарздорман. Оғир кунда бошимни силадингиз, уйингиз тўридан жой бердингиз, инженерлик касбига ҳавас уйғотдингиз. Инженер бўламан, албатта, бўламан. Ўқийман, қунт билан, ҳавас билан ўқийман. Аввал аъло баҳолар билан ўнинчи синфни, сўнгра институтни ҳам битираман. Ана ундан сўнг ёнингизга қайтаман. Ҳозирча хайр, яхши қолинг!

Шу йўсин хаёл суриб поездда кетиб боряпман. Деразадан гоҳ поёнсиз пахтазорлар, гоҳ ҳосили шиғил пишган олмазорлар кўзга ташланади. Олис-олисларда ўтлаб юрган қўю қўзилар, ним оқ, кўк рангга хира бўялган қатор-қатор уйлар гир-гир айланади. Назаримда, симёғочлар биз билан югураётгандек йўл бўйидаги дарахтлар қўл ушлашиб ўйинга тушаётгандек.

Кетиб боряпман, жонажон қишлоғимга, она мактабим қучоғига қайтяпман.

* * *

Поезддан тушиб чамадонларимни кўтардим-да, ҳовлиқиб қишлоғимиз томон йўл олдим.

Қишлоққа етавериб:

— Қалпоқчам, энди сени нима қиламан?— дедим.

— Нима қилардинг. Қаердан олган бўлсанг, ўша ерга ташлайсанда. Сендан бошқаларга ҳам керак бўлиб қоларман.

Ниҳоят ажралишадиган минутларимиз ҳам келди.

— Хайр, қадрдон қалпоқчам!

— Хайр, қувноқ дўстим Ҳошимжон!

Уйимизга кириб борганимда қоронғи тушай деб қолган эди. Кўча эшикни очишим билан биринчи бўлиб кўзим ошхонага ўтин олиб кираётган Донога тушди. У ҳам мени кўрди-ю, югуриб келиб бўйнимга осилиш ўрнига, қўлидаги ўтинни ерга ташлаб юбориб, йиғлаб юборди.

— Опа, акамнинг арвоҳи келди! Опа!

Ошхонадан қўлида капгир, ҳовлиққанча Ойша югуриб чиқди. У ҳам менга кўзи тушиши билан:

— Арвоҳ, арвоҳ! — дея додлаб юборди.

— Ахир, ахир, мен акаларинг Ҳошимжон бўламан! — дедим аччиғим чиқиб.

— Йўқ, акамиз ўлган!

— Улган?!

— Ҳа.

Узоқ вақт дом-дараксиз кетганим учун мени ўлдига чиқаришиб қўйишганини фаҳмладим...

Бир нафасдан сўнг номимни айтиб чақирганча ойижоним, кетидан дадам ҳам кириб келди. Кейин қўшнилари, бирга ўқийдиган синфдош ўртоқларим, ўқитувчиларим тўпланишиб ҳовлимизга одам сизмай кетди. Дадам дарҳол колхоз фермасидан қўй олдириб келиб сўйдириб юбордилар. Бирор соатдан сўнг шунақанги катта зиёфат бўлдики, асти қўяверасиз.

Мен ҳамма кўрган-кечирганларимни уларга айтиб бердим. Ўзиям ўша куни роса маза қилдим-да. Қовурилган гўштлардан, кабоблардан тўйиб-тўйиб ейманда, ёнгинамда эркаланиб ўтирган Донохоннинг сочидан тортиб:

— Пучуққинам деб қўяман.

Шундай қилиб десангиз, сизга сўзлаб бераётган

қиссам ҳам тугай деб қолди. Ҳозир қандай ўқияпсан?
деб сўрасиз. Ўзингиз ҳам билиб олдингизки, мен уна-
қанги ваъдани бериб, урдасидан чиқа олмай юрадиган
лапашанг болалардан эмасман. Сўзимнинг устидан чиқ-
дим. Ишонмасангиз Отажон Азизовичдан сўранг!
Кўришгунча хайр!

М У Н Д А Р И Ж А

Уйдан қувилдим	3
Худонинг елкасига игна санчдим	11
Бахтим кулиб боққанда	21
Ғўзани калтаклашга буюрдим	29
Қофия бозори қайда?	37
Хайр Зигмунд, хайр Гонзелка	49
Инженерман, инженер!	58
Артист ҳам бўлдим	67
Қаердасан, мактабим?	73

Г. Чиганов расмлари

На узбекском языке

Х. Тухтабаев

ВОЛШЕБНАЯ ШАПОЧКА

Приключенческая повесть

Издательство „Ёш гвардия“— Ташкент — 1965

Редактор Ш. Холмирзаев
Расмлар редактори К. Назаров
Техн. редактор С. Еременко
Корректор Ю. Муқимбоев

Босмахонага берилди 10|IV-1965 й. Босишга рухсат этилди.
2/X-1965 й. Формати 70×108¹/₃₂. Босма листи 25. Шартли босма
листи 4,2. Нашр. листи 3,45. P10156. Тиражи 30000.

„Ёш гвардия“ нашриёти,
Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 1—65.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети бирлашган нашриёти-
нинг босмахонаси. Тошкент, „Правда Востока“ кўчаси, 26.
1965 йил. Заказ 3576. Баҳоси 10 т.